



Algoritmizace učiva o slovních druzích pro druhý stupeň základní školy

Diplomová práce

Studijní program: N7504 – Učitelství pro střední školy
Studijní obory: 7503T023 – Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy
7504T243 – Učitelství českého jazyka a literatury

Autor práce: **Bc. Romana Wágnerová**
Vedoucí práce: prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.





Algorithmization of the Lexicology Subject Matter for the Lower Secondary School

Master thesis

Study programme: N7504 – Teacher training for upper-secondary school
Study branches: 7503T023 – Teacher training for lower-secondary school. Subject -
History
7504T243 – Teachers of Czech language (general education) for
elementary and secondary schools

Author: **Bc. Romana Wágnerová**
Supervisor: prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.



ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Romana Wágnerová**
Osobní číslo: **P16000698**
Studijní program: **N7504 Učitelství pro střední školy**
Studijní obory: **Učitelství dějepisu pro 2. stupeň základní školy**
Učitelství českého jazyka a literatury
Název tématu: **Algoritmizace učiva o slovních druzích pro druhý stupeň**
základní školy
Zadávající katedra: **Katedra českého jazyka a literatury**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se zaměřuje na tvorbu algoritmu pro určování slovních druhů na základní škole. Popisuje problematiku rozlišení jednotlivých slovních druhů a vztahy mezi nimi. Po vytvoření algoritmu následuje jeho aplikace a ověření v hodinách českého jazyka. Cílem práce je zjistit, zda algoritmizace učební látky napomáhá k jejímu lepšímu pochopení.
Struktura práce: Vysvětlení pojmů - algoritmus a algoritmizace. Popis tvorby algoritmu pro určování slovních druhů, jeho aplikace v hodinách českého jazyka a zpětná vazba žáků ZŠ. Popis systému slovních druhů a jejich reprezentace v učebnicích pro základní školy.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- CARDA, Antonín. Jak navrhovat algoritmus a psát strukturovaný program. Praha: Inorga, 1981, 147 s.
- ČECHOVÁ, M. a STYBLÍK, V.: Čeština a její vyučování. SPN, Praha 1998, ISBN 80-85937-47-6.
- GREPL, M.: Příruční mluvnice češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-980-5
- HAUSER, P.: Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ Jazyková výchova, II. díl. MU, Brno: 1994
- HUBÁČEK, J.: Čeština pro učitele. VADE MECUM BOHEMIAE, s. r. o., Praha: 2010, ISBN 978-80-86041-37-7
- CHRÁSKA, M.: Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu. Vydání 1. Praha: Grada Publishing, 2007, ISBN 978-80-247-1369-4.
- KULIČ, V. Teorie programovaného učení. Praha: SPN, 1977.
- MIKULOVÁ a kol.: Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu: Anotátorská příručka. TR-2005-28, ÚFAL MFF UK, Praha, 2005.
- PANEVOVÁ, Jarmila. Mluvnice současné češtiny 2. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 9788024624976.
- POPELA, J.: K podstatě slovních druhů. Slovo a slovesnost, roč. 30 (1969), č. 3, s. 230241.
- PŠENČÍKOVÁ, J.: Algoritmizace. 2. vyd. Kralice na Hané: Computer Media, 2009. ISBN 978-80-7402-034-6.
- ULIČNÝ, Oldřich. Částice jako slovní druh. JA, 17, 1980, s. 70-71.
- ULIČNÝ, Oldřich. Částice. Citoslovce. In Mluvnice češtiny. Sv. 2. Praha: Academia, 1986, s. 228-260.

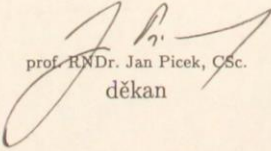
Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.

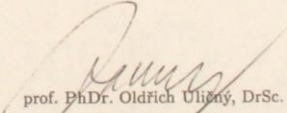
Katedra českého jazyka a literatury

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. dubna 2018**


prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan




prof. PhDr. Oldřich Uličný, DrSc.
vedoucí katedry

V Liberci dne 30. dubna 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

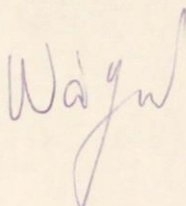
Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé diplomové práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum: 19. 11. 2018

Podpis:

Handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Wágn'.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu své diplomové práce prof. PhDr. Oldřichu Uličnému, DrSc., za odborné vedení, pomoc a rady při zpracování. Velký dík patří také základním školám, které mi umožnily výzkum ve svých třídách a hodinách českého jazyka, a studentům českého jazyka a literatury na vysokých školách.

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na jednu z několika metod výuky slovních druhů - algoritmizaci. V práci je popsán postup tvorby algoritmu k určování slovních druhů a jeho testování na vysokých i základních školách, včetně komparace s běžnou výukou slovních druhů a popsání výhod a nevýhod obou metod. Samotné tvorbě předchází souhrn teorií o slovních druzích z jazykových příruček a učebnic.

Klíčová slova

Český jazyk, základní škola, výuka, slovní druhy, morfologie, algoritmizace, algoritmus

Annotation

This master thesis aims at one of several methods of teaching word classes - algorithm development. In the paper the process of the creation of the algorithm of word class identification and its testing at primary schools and at universities are described. Moreover, the algorithm is compared to the traditional teaching of word classes and there are also discussed the advantages and disadvantages of both methods. Before the description of the process there is a summary of the theory about word classes, taken from linguistic reference books and coursebooks.

Keywords

Czech language, Elementary school, teaching, lexicology, morphology, algorithmization, algorithm

Obsah

Seznam použitých zkratk a symbolů	11
Úvod	12
1. Slovní druhy	13
1. 1 Historie slovních druhů.....	13
1. 2 Pražský lingvistický kroužek	15
2. Slovní druhy v odborné literatuře.....	16
2. 1 Akademická mluvnice češtiny 2	16
2. 1. 1 Základní slovní druhy	17
2. 1. 2 Nezákladní slovní druhy	18
2. 2 Příruční mluvnice češtiny	20
2. 2. 1 Ohebné slovní druhy	20
2. 2. 2 Neohebné slovní druhy	21
2. 3 Stručná mluvnice česká	23
2. 3. 1 Ohebné slovní druhy	23
2. 3. 2 Neohebné slovní druhy	24
2. 4 Mluvnice současné češtiny 1	26
3. Výuka slovních druhů.....	30
3. 1 Slovní druhy v Rámcově vzdělávacím programu.....	30
3. 2 Slovní druhy v učebnicích	31
3. 2. 1 Státní pedagogické nakladatelství	32
3. 2. 2 Nakladatelství Jinan	33
3. 2. 3 Nakladatelství Fraus.....	35
3. 2. 4 Nakladatelství Tobiáš.....	37
4. Slovní druhy z pohledu učitelů základních škol.....	39
4. 1 Analýza ankety učitelů základních škol.....	39
5. Algoritmizace a algoritmus	42

5. 1 Tvorba algoritmu	43
5. 2 Možnost programovaného učení v českém jazyce	44
5. 3 Tvorba algoritmu na určování slovních druhů.....	45
5. 4 Skupiny výrazů nezařaditelných do algoritmu	47
5. 5 Demo verze	49
5. 5. 1 Testování demo verze	50
5. 5. 2 Test.....	50
5. 5. 3 Dotazník	51
6. Algoritmus na určování slovních druhů pro základní školu.....	53
6. 1 Testování slovních druhů na ZŠ	53
6. 1. 1 Vstupní test	53
6. 2 Algoritmu určování slovních druhů ZŠ	55
6. 2. 1 Testování algoritmu na ZŠ	58
6. 3 Výhody a nevýhody algoritmu	61
6. 4 Využití algoritmu na ZŠ	62
Závěr.....	63
Seznam použitých zdrojů	65
Seznam příloh.....	68
Přílohy	69

Seznam obrázků

Obrázek 1: Kritéria členění slovních druhů v Mluvnici současné češtiny.....	26
Obrázek 3: Příklad slovního algoritmu a vývojového diagramu – semafor.....	42
Obrázek 4: Algoritmus určování slovních druhů od Karla Svobody.....	45
Obrázek 5: Algoritmus určování slovních druhů od Marie Čechové.....	46
Obrázek 6: Algoritmus pro určování rozvíjejících větných členů s typovými příklady	47
Obrázek 7: Algoritmus na určování slovních druhů – ohebné.....	49
Obrázek 8: Algoritmus na určování slovních druhů – neohebné	50
Obrázek 9: Algoritmus pro určování slovních druhů s typovými příklady.....	55
Obrázek 10: Slovní druhy - ohebné, neohebné	56
Obrázek 11: Slovní druhy - časování, skloňování.....	56
Obrázek 12: Sklonné slovní druhy	57
Obrázek 13: Neohebné slovní druhy.....	58
Obrázek 14: Neohebné číslovky	61

Seznam tabulek

Tabulka 1: Učebnice používané v hodinách českého jazyka na 2. stupni ZŠ.....	31
Tabulka 2: Slovní druhy.....	34
Tabulka 3: Věk a doba praxe učitelů ZŠ	39
Tabulka 4: 1. otázka - dotazník VŠ.....	51
Tabulka 5: Chyby ve vstupním testu ZŠ	54
Tabulka 6: Chyby v testování algoritmu na ZŠ.....	59

Seznam použitých zkratek a symbolů

Aj. – A jiné

Atd. – A tak dále

Du. – Duál

MČ – Mluvnice česká

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

Např. – Například

Obr. – Obrázek

Pl. – Plurál

PLK – Pražský lingvistický kroužek

PMČ – Příruční mluvnice češtiny

Př. - Příklad

Př. n. l. – Před naším letopočtem

Resp. - Respektive

RVP - Rámcově vzdělávací program

Sg. – Singulár

Tj. – To jest

Tzv. – Takzvaná/é/ý

VŠ – Vysoká škola

Zejm. – Zejména

Úvod

Český jazyk je jeden z nejdůležitějších znaků národa jako takového a v mnoha didaktikách tohoto oboru se dočítáme o ideálních postupech, vhodných metodách či o kvalitním učiteli. Zároveň je zde kladen vysoký požadavek na motivaci žáka, rozvoj jeho osobnosti nebo udržování žákovy pozornosti. Avšak žádná z těchto didaktik nenastoluje konkrétní praktické postupy v okruzích českého jazyka v jednotlivých hodinách. V metodických příručkách jsou spíše popsány cíle než cesta k nim, v Rámcově vzdělávacím programu zase očekávané výstupy.

Pod náporom těchto požadavků a kvantity učiva volí většina učitelů klasický model výuky „aktivní učitel – pasivní žák“. Ve své práci s názvem *Algoritmizace učiva o slovních druzích pro druhý stupeň základní školy* se zabývám programovaným učením, které upřednostňuje vlastní aktivitu žáka před encyklopedičností. Uvádím do praxe konkrétní praktickou pomůcku a postup k určování a pochopení části učiva - slovních druhů.

Práce se dělí na dvě části – teoretickou a praktickou. V teoretické části se zprvu zabývám slovními druhy z historického pohledu, poté z pohledu odborných příruček a srovnávám výklady učebnic, které se v dnešní době vyskytují na základních školách v České republice.

Ve druhé, praktické části, předkládám výsledky vlastní tvorby a testování algoritmu k určování slovních druhů. Vysvětluji proces tvoření algoritmu, popisují chyby i výhody této konkrétní metody a její uvedení do praxe. Výzkum probíhal od září roku 2016 do listopadu roku 2018 po celé České republice a měla jsem k dispozici přes 300 žáků.

Cílem práce je:

1. dokázat potřebu novějších a praktičtějších metod ve výuce českého jazyka,
2. zmapovat výuku slovních druhů na druhé stupni základních škol,
3. vytvořit praktičtější metodu výuky slovních druhů, tj. algoritmus,
4. vyzkoušet tuto metodu a popsat její výhody a nevýhody.

1. Slovní druhy

1. 1 Historie slovních druhů

„Jazyk se vyvíjí tak, že se postupně rozvíjejí jeho základní složky, slovní zásoba a mluvnická stavba. Postupně se také mění jeho stránka zvuková.“¹ Jazyk se nemění náhlými zvraty, nýbrž je to dlouhodobý proces. Nejčastěji změna zasahuje do slovní zásoby, přičemž s ní souvisí mluvnická stavba jazyka, tj. morfologie a syntax.

Počátek systematizace jazyka do slovních druhů můžeme pozorovat v antice, kde se rozlišovalo pouze devět slovních druhů. V českém prostředí jev zaznamenáváme u praslovanštiny (vznik mezi lety 700 – 200 př. n. l.). Tento jazyk měl téměř stejnou soustavu ohebných slovních druhů jako novodobé slovanské jazyky.² Avšak k rozlišení několika kategorií se více používal syntaktický přístup, nežli jak je to v dnešních školních učebnicích (např. rozlišení substantiva s verbem probíhalo stejně jako rozlišení subjektu s predikátem či objektem). Zájmena měla na počátku funkci pouze ukazovací a číslovky jako samostatné kategorie nebyly vytvořeny. Používala se slova s číselným významem a skloňovala se jako zájmena.

Se jmény a jejich odkazy z dřívějších období se pojí několik pravidel. Zvláště proslulý duál, který je znám svými velkými obtížemi u uživatelů českého jazyka. Setkáváme se s ním především u párových orgánů (ruce, nohy, kolena, ramena a prsa) a při skloňování číslovky dvě, obě. Mluvnických pádů lze dohledat v historických mluvnicích stejný počet jako v dnešní době, a to sedm – nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, lokál a instrumentál. Číslo, jak již bylo zmíněno, bylo trojí – singulár, plurál a duál. Každé podstatné jméno mělo svůj rod, který určoval jeho následné skloňování – maskulinum, femininum nebo neutrum. Už v praslovanštině se objevuje tzv. osobovost u mužského rodu, což můžeme označit za životnost a neživotnost. Prvotně měla osobovost a její skloňování za funkci rozlišovat původce děje.³ U sloves se v praslovanštině setkáme se třemi osobami, časem, způsobem, slovesným rodem, slovesným videm a opět jako u jmen s trojím číslem (sg., pl. a du.). Rozdíly se objevují při bližším zkoumání, a to hlavně u vyjádření budoucího a minulého času. Odkaz z tohoto období můžeme pozorovat při tvorbě přechodníků.⁴

¹ CUŘÍN, F. a kol. *Dějiny českého jazyka a dialektologie*. Praha: SPN, 1964, s. 10.

² KOMÁREK, M. *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012, s. 129. ISBN 978-80-7294-591-7.

³ Tamtéž s. 130.

⁴ Tamtéž s. 136 – 145.

Přechod z praslovanštiny k češtině měl dopad především na konkrétní morfologické jevy, např. zánik duálu v 15. století nebo jednoduchých slovesných tvarů minulých (imperfektum a aorist). K dělení slovních druhů se připojila i numeralia jako samostatná kategorie.⁵ Terminologie se časem rozrůstala, značný byl vliv latiny (substance – podstata, substantivum – podstatné jméno), později díky národnímu obrození vznikaly neologismy týkající se pojmenování složek mluvnice českého jazyka. V 17. století se například ujala od Václava Jana Rosy z *Čechořečnosti* (1672) slova jako zájmeno, spojka, příslovce nebo pád.

Ke konečnému počtu deseti slovních druhů konkrétně došlo až během 50. let 20. století. V mluvnicích se však neuvádí stejné vymezení. Dříve se tradičně rozlišovalo pouze devět slovních druhů, a to bez partikulí, které byly spojovány s adverbii. První zmínění částic bylo pravděpodobně po druhé světové válce v *Mluvnici spisovné češtiny II.* (1949) od Františka Trávníčka. Ten rozlišuje slovní druhy základní (podstatná a přídavná jména, slovesa a příslovce) a nezákladní. Ty se člení na návstavné (zájmena, číslovky a citoslovce) a nesamostatné (předložky, spojky a částice).⁶

Dalším návrhem bylo zvlášť vyčlenit predikativa. Toto uveřejnil Miroslav Komárek v článku *K otázce predikativa (kategorie stavu) v češtině* ve *Sborníku vysoké školy pedagogické v Olomouci (Jazyk a literatura, 1954)*, s. 1–25. „Predikativa jsou slova s vyhraněnou funkcí vyjadřovat stav ve spojení se sponovým slovesem být v jednočlenných i dvoječlenných větách (je horko, bylo ošklivo, ...). Běžně se tato slova považují za druh příslovčí.“⁷

Ustáleny byly dle tradičního dělení tyto slovní druhy:

1. **podstatná jména (substantiva)**
2. **přídavná jména (adjektiva)**
3. **zájmena (pronomina)**
4. **číslovky (numeralia)**
5. **slovesa (verba)**
6. **příslovce (adverbia)**
7. **předložky (prepozice)**
8. **spojky (konjunkce)**
9. **částice (partikule)**
10. **citoslovce (interjekce)**

⁵ KOMÁREK, M. *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012, s. 189. ISBN 978-80-7294-591-7.

⁶ TRÁVNÍČEK, F. *Mluvnice spisovné češtiny II.* Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.

⁷ ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2011, s. 93. ISBN 978-80-7235-413-9.

Toto dělení se užívá ve všech současných mluvnicích a učebnicích (s některými výjimkami jako zaměnění pořadí částic a citoslovcí). Zároveň jsou definovány a závazně platné pro první i druhý stupeň základní školy v Rámcově vzdělávacím programu.

1. 2 Pražský lingvistický kroužek

„Pražský lingvistický kroužek je nezávislá učená společnost v právním postavení registrovaného spolku. Od svého založení v roce 1926 si klade za cíl přispět k poznání jazyka a příbuzných znakových systémů podle zásad funkčně strukturálních. Za tím účelem pořádá pravidelná zasedání s přednáškami a rozpravami, vydává odborné publikace, organizuje mezinárodních setkání.“⁸

Na 1. sjezdu slovanských filologů, který se konal při příležitosti stého výročí úmrtí jazykovědce Josefa Dobrovského, vystoupili účastníci s několika tezemi k důležitým otázkám jazykovědné metodologie i ke konkrétní lingvistické práci. Pro příklad uvádím názvy několika tezí týkající se rozdělení jazyka do systému, kategorií či týkající se lexikologie.

1. Metodické problémy plynoucí z pojetí jazyka jako systému a význam tohoto pojetí pro jazyky slovanské.
2. Úkoly zkoumání jazykového systému, zvláště slovanského.
3. Problémy bádání o jazycích různých funkcí, zvláště v jazycích slovanských.
4. Metodické problémy slovanské lexikografie.⁹

Co se týče klasifikace slovních druhů, vždy záleží na konkrétním jazyce a konkrétní teorii (např. funkčně-strukturální metoda). Ve *Funkčním generativním popisu jazyka* vycházejícím právě z tradic Pražské lingvistické školy se předpokládá dělení, které bylo v praxi ověřeno na materiálu *Pražského závislostního korpusu*. Rozlišujeme tradiční slovní druhy, které nalezneme v metodikách a učebnicích českého jazyka. Dále syntaktické či sémantické slovní druhy, tato dělení výrazně zasahují do tradičního zařazení výrazů, např. zájmena a číslovky patří mezi sémantická substantiva nebo sémantická adjektiva.¹⁰

⁸ *Pražský lingvistický kroužek* [online]. Praha: 2018 [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: <http://cerledeprague.org/index.php>

⁹ *Z tézí Pražského lingvistického kroužku k 1. sjezdu slovanských filologů v Praze r. 1929. Naše řeč* [online]. 1968, 51(3), 152-158 [cit. 2018-11-12]. Dostupné z: <http://naserec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5385>

¹⁰ *Komplexní uzly a gramatomy, Sémantické slovní druhy*, Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu – Anotátorská příručka, Marie Míkulová a kol. [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch04s02.html>.

2. Slovní druhy v odborné literatuře

„Slovní druh je třída slov, která se vyznačují společnými vlastnostmi. Třídění je závislé na typu jazyka a na zvolené gramatické teorii. U jazyků typu češtiny má klasifikace slov na slovní druhy v rámci klasické gramatiky k dispozici tři kritéria: sémantické, formálně morfologické a syntaktické.“¹¹

O slovních druzích se dočteme v jakékoliv mluvnici češtiny v sekci či kapitole Tvarosloví. Takřka každá mluvnice představuje jinou definici jednotlivých slovních druhů. Pro příklad jsem vybrala čtyři dostupné zástupce odborných příruček pro veřejnost – Příruční mluvnici češtiny, Mluvnici současné češtiny, Akademickou mluvnici češtiny 2 a Stručnou mluvnici českou.

2.1 Akademická mluvnice češtiny 2

Akademická mluvnice češtiny 2, dále jen Mluvnice češtiny 2, je celek tří knih, právě druhý svazek se zabývá tvaroslovím. Toto souborné dílo bereme jako národně reprezentativní s vysokou vědeckou úrovní a odborným popisem českého jazyka. Byla vydána pod záštitou Československé akademie věd v roce 1986.

V druhém díle jsou slovní druhy popsány bezmála 500 stranami s rozdělením na funkční a formální tvarosloví. První část se zabývá výkladem funkcí slov a slovních tvarů v systému jazykových prostředků a v procesu komunikace. Druhá část o formálním tvarosloví popisuje tvoření slov, jejich skloňování či časování.¹²

Právě při popisu funkčního tvarosloví se vychází z určitých skupin, souborů slov, tzv. slovních druhů. Dle Mluvnice češtiny 2 se žádný přirozený jazyk bez takovéto klasifikace neobejde. Ovšem při rozlišování slovních druhů narážíme na problém výběru vhodného kritéria. Nejčastěji to bývají kritérium:

1. **Obsahově-sémantické** – slovní druhy chápe jako modifikaci myšlenkových a filozofických kategorií. Díky tomuto třídění dělíme slovní druhy na základní a nezásadní.
2. **Syntaktickofunkční** – zkoumá, jak se jednotlivé slovní druhy podílí na výstavbě textu a promluvy. Díky tomuto třídění získáváme přehled o spojovacích prostředcích.

¹¹KARLÍK, P. a KOŘENSKÝ, J.: *Slovní druh*. In: Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Dostupný z: https://www.czechency.org/slovník/SLOVNÍ_DRUH

¹²KOMÁREK, M. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986.

3. **Tvaroslovné** – hlavní rys tohoto dělení je flexe, vznikají nám tak slova ohebná a neohebná.

Mluvnice češtiny 2 si bere za cíl popsat tvarosloví české slovní zásoby a soustavně popsat funkci slov. Těmto požadavkům nejvíce vyhovuje spojení tvaroslovných a funkčních hledisek.¹³

2. 1. 1 Základní slovní druhy

„Základními slovními druhy jsou substantiva (podstatná jména), adjektiva (přídavná jména), verba (slovesa) a adverbia (příslovce, popř. cirkumstativa, okolnostní slovesa).“¹⁴ Základní slovní druhy vznikly v procesu popisování myšlenkové činnosti člověka, který je využíval při komunikaci. Slouží k odrazu objektivní reality a je to samotný základ jazyka.

V *Poznámkách k morfologii v moderní mluvnici češtiny* (2013) zmiňuje Oldřich Uličný toto: „Jejich prostřednictvím lze vyjádřit základní logicko-kognitivní vzorec *Něco je, resp. Nějaké něco nějak je.*“¹⁵

1. Podstatná jména

„Základní slovní druh podstatné jméno (substantivum) označuje jevy skutečnosti jako samostatná, zřetelně vydělená a vyhraněná fakta. Substantivum jako slovní druh může zahrnovat nejen významy označující osoby, zvířata a věci, ale i významy typické pro ostatní základní slovní druhy, dokonce i významy a funkce typické pro některé slovní druhy nezákladní.“¹⁶ K funkční charakteristice se přidává i charakteristika sémantická a popis čísla, pádu a rodu substantiv.

2. Přídavná jména

„Základní slovní druh přídavné jméno (adjektivum) vyjadřuje nedynamický, v čase neprobíhající příznak substančně pojatých jevů skutečnosti.“¹⁷ Přičemž má funkci takovou, že se shoduje s dominujícím substantivem v rodě, čísle a pádě.

¹³ KOMÁREK, M. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví.* 1. vyd. Praha: Academia, 1986, s. 18.

¹⁴ Tamtéž s. 16.

¹⁵ VONDRÁČEK M. *Vlastnosti slova a slovní druhy.* In: Úvahy o české morfologii, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 20. ISBN 978-80-244-3633-3.

¹⁶ KOMÁREK, M. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví.* 1. vyd. Praha: Academia, 1986, s. 29.

¹⁷ Tamtéž s. 67.

3. Slovesa

„Základní slovní druh sloveso (*verbum*) vyjadřuje dynamický příznak substančních jevů probíhajících v čase, tj. především děje, a to děje mutační a nemutační (tzv. události), ale také tzv. neděje (statické významy).“¹⁸ Mluvnice češtiny 2 si všímá toho, že od všech ostatních slovních druhů, může být jeden jediný tvar slovesa tvořen i více než jednou výrazovou jednotkou.

4. Příslovce

„Příslovce (*adverbia* nebo také *cirkumstantiva* – okolnostní slova) jsou základní slovní druh vyjadřující široce okolností příznak slovesa jakožto příznaku probíhající v čase, adjektiva jakožto příznaku neprobíhajícího v čase i příznak adverbia samého.“¹⁹ Příslovce jsou jediným základním slovním druhem, který není ohebný. Některá se ovšem stupňují.

2. 1. 2 Nezákladní slovní druhy

Definici nezákladních slovních druhů získáme tím, že vymezíme ty základní. Rozlišujeme nastavbové slovní druhy – zájmena, číslovky a citoslovce a nesamostatné slovní druhy – předložky, spojky a částice. Tyto slovní druhy mají vzájemně velmi rozmanité funkční a významové vlastnosti. K těm základním mají nejbližší číslovky svým skloňováním, mnohdy se k nim také počítají.²⁰

Nástavbové slovní druhy

1. Zájmena

Tato mluvnice k tradičnímu slovnímu druhu připojuje další deiktická slova, takže dohromady tvoří deiktickou soustavu slov. „*Všechno pronominalia sjednocuje tzv. prominálnost, tj. schopnost označovat skutečnost nikoliv pojmenováváním, nominací, jmény, nýbrž jiným způsobem: za jména, místo jmen.*“²¹

¹⁸ KOMÁREK, M. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986, 129.

¹⁹ Tamtéž s. 187.

²⁰ Tamtéž s. 21 – 22.

²¹ Tamtéž s. 81.

2. Číslovky

Číslovky jsou společně se zájmeny brány jako nastavbový slovní druh. „*Jejich sémantickým základem je kvantovost, vyjadřování množství (kvanta, kvantity).*“²²

U číslovek je důležitý pojem počtu.

3. Citoslovce

„*Citoslovce (interjekce), nezákladní slovní druh, mají specifickou komunikační funkci; tvoří samostatné, rudimentální nevětné výpovědi (větné ekvivalenty). Vyznačují se příznakovou fonologickou strukturou a s ní spojenou příznakovou expresivností.*“²³

Za citoslovce považujeme pouze lexémy, nikoli zvuky jako takové, ty řadíme do parajazykových prostředků.

Nesamostatné slovní druhy

1. Předložky

„*Nezákladní slovní druh předložky (prepozice) je tvořen třídami funkčně i sémanticky nesamostatných morfémových útvarů, které specifikují a modifikují pád substantiva a jeho funkčních ekvivalentů a spolu s ním se podílejí na výstavbě věty a textu.*“²⁴ Předložky mají za úkol zprostředkovat vztah dominujícího slovesného nebo jmenného významu s dominovaným významem jmenným. Dělíme je na primární a sekundární. Jedním z příznačných rysů současného vývoje češtiny je nárůst sekundárních předložek.

2. Spojky a další spojovací výrazy

„*Spojky, nezákladní slovní druh, mají funkci spojovat výrazy nebo věty a explicitně tak vyjadřovat vnitrovětné a mezivětné vztahy koordinace a dominance (subordinace).*“²⁵ Spojky jsou převážně neohebným slovním druhem (s výjimkou aby, kdyby) a nejsou ani větnými členy.

²² KOMÁREK, M. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986, s. 105.

²³ Tamtéž s. 239.

²⁴ Tamtéž s. 197.

²⁵ Tamtéž s. 214.

3. Částice

„Částice (partikule), nezákladní slovní druh, vyjadřují vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti, k adresátovi, k obsahu či členění textu.“²⁶ Částice nejsou součástí základní větné stavby a ani se nepodílí na její stavbě. Bývají většinou expresivně zabarvené, vyjadřují nějakou změnu, posun nebo upozorňují na jazykový prostředek v textu. Je možné je identifikovat pouze na základě kontextu. Nemají spojovací funkci jako spojky, nejsou větnými členy se slovy, ke kterým se vztahují, jako příslovce.

2. 2 Příruční mluvnice češtiny

Příruční mluvnice češtiny je souhrnná kniha obsahující několik oddílů. Slovní druhy nalezneme v kapitole Morfologie (s. 227 – 367), která udává morfologii jako část gramatiky pojednávající o slovních druzích. Objevuje se zde pouze jedno kritérium k systematizaci slovních druhů, a to tvaroslovné. Z hlediska morfologické formy dělíme slovní druhy na ohebné (skloňované, časované) a neohebné.²⁷

I autoři příspěvků v *Úvahách o české morfologii* (2013) si všímají prostoru věnovaného právě tvarosloví: „V českých i cizích gramatikách češtiny se po zásluze věnuje význačná pozornost flexivní morfologii. Zatímco v MČ 2 (1986) je morfologii věnován pětisetstránkový svazek velkého formátu, má PMČ (1995) pro stejné téma jen 140 stran menšího formátu (pro syntax však stran 330). Morfologie je ovšem pro češtinu natolik významná, že na ní šetřit nelze.“²⁸

2. 2. 1 Ohebné slovní druhy

Podléhající skloňování

1. Substantiva (podstatná jména)

„Substantiva označují nezávislé entity, tj. osoby, zvířata a věci, a dále vlastnosti a děje pojímané jako nezávislé entity (krása, běh).“²⁹ Příruční mluvnice češtiny u definice substantiv udává jejich gramatické kategorie (rod, životnost, pád a číslo).

²⁶ KOMÁREK, M. *Mluvnice češtiny. 2. Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986, s. 228.

²⁷ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 8071061344.

²⁸ ULIČNÝ, O. *Poznámky k morfologii v moderní mluvnici češtiny*. In: *Úvahy o české morfologii*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 11. ISBN 978-80-244-3633-3.

²⁹ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: Lidové noviny, 1996, s. 229. ISBN 8071061344.

2. Adjektiva (přídavná jména)

„Adjektiva představují plnovýznamový ohebný slovní druh. Pojmenovávají vlastnosti substancí (tj. osob, zvířat a neživých jevů konkrétních i abstraktních) a některé druhy relací.“³⁰ Definice je doplněna o syntaktickou funkci, která je v pozici atribut, jmenné části přísudku a doplňku.

3. Pronomina (zájmena)

„Zájmena představují plnovýznamový ohebný slovní druh, v němž se různou měrou realizuje schopnost jazyka pojmenovávat substance a vlastnosti substitučně. V rámci zájmen se pak realizují různé významové rysy – pojmenovávají jevy ve vztahu k jejich roli komunikaci, vyjadřují vztah komunikační role a posesivity, vyjadřují vztah, identifikují, atd.“³¹ Řada těchto vlastností a rysů se vyskytuje i u jiných slovních druhů, např. u číslovek či adverbíí.

4. Numeralia (číslovky)

„Slouží jako slovní druh vyjadřující kvantovost, a to buď počítanou, určitou, vyjádřitelnou čísly, nebo nepočítanou, neurčitou, čísly nevyjádřitelnou.“³² Tato definice je velmi podobná definici z Mluvnice češtiny 2.

Podléhající časování

5. Verba (slovesa)

„Sloveso je plnovýznamový ohebný slovní druh. V nejobecnější rovině lze říci, že jednak vyjadřuje stavy, prosté a akční mutace těchto stavů a jednak procesy a změny těchto procesů.“³³ V definici sloves Příruční mluvnice češtiny se často odkazuje na oddíl Syntax.

2. 2. 2 Neohebné slovní druhy

1. Adverbia (příslovce)

„Tento neohebný plnovýznamový slovní druh vyjadřuje především okolnosti, za kterých se realizuje obsah slovesa, za nichž platí obsah adjektiva nebo dalšího adverbia. Tyto okolnosti jsou čtverého druhu: místní, časové, způsobové

³⁰ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: Lidové noviny, 1996, s. 281. ISBN 8071061344.

³¹ Tamtéž s. 284 – 285.

³² Tamtéž s. 301.

³³ Tamtéž s. 310.

a příčinné.³⁴ Autoři dávají do souvislostí i pojem zájmenná příslovce, která jsou příbuzná zájmenům formálně i významově, ale řadí se mezi příslovce.

2. Prepozice (předložky)

„*Tento slovní druh je neohebný a významově nesamostatný (synsémantický). Předložky spoluvytvářejí syntaktické i nesyntaktické významy jmen jakožto součást jejich pádových podob. Vyjadřují především povahu vztahu jména ke slovesu nebo jinému jménu ve větě.*“³⁵ Při klasifikaci tedy hraje velice důležitou roli pád jména.

3. Konjukce (spojky)

„*Spojky jsou slova neohebná, neplnovýznamová, sloužící ke spojování vět i částí vět, a to jako členů rovnocenných, spojených vztahy koordinace, nebo nerovnocenných, spojených vztahy subordinace. Spojky tedy vyjadřují jejich vzájemný vztah.*“³⁶ S vývojem jazyka je spojena potřeba vytvářet nové vztahy vyjádřené kombinováním spojkových výrazů.

4. Interjekce (citoslovce)

„*Citoslovce představují neohebný slovní druh se zvláštními typy významů. V komunikaci jsou plně sdělná a formálně samostatná. Považují se za jeden z faktorů výstavby textu, a to svými funkcemi emocionálními a sociálními.*“³⁷ Příruční mluvnice češtiny nás opět odkazuje na oddíl Syntax. Citoslovce jsou dány v pořadí před částice, což v učebnicích českého jazyka bývá naopak.

5. Partikule (částice)

V Příruční mluvnici češtiny ucelená definice částic není. Autoři popisují výrazy, které jsou různorodé a neohebné se synsémantickým významem. Slova, která nezahrnují předložky, ani spojky, i přestože jsou s nimi často spojovány. Jejich užití je vázáno na ostatní výrazové prostředky výpovědi, obsah výpovědi a konkrétní jazykový i mimojazykový kontext.³⁸

³⁴ GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: Lidové noviny, 1996, s. 338. ISBN 8071061344.

³⁵ Tamtéž s. 342.

³⁶ Tamtéž s. 350.

³⁷ Tamtéž s. 356.

³⁸ Tamtéž s. 358 – 359.

2. 3 Stručná mluvnice česká

Slovní druhy ve Stručné mluvnici české najdeme v kapitole o Tvarosloví, konkrétně v podkapitole Druhy slov. „Slova, která různými tvary označují různé významy mluvnické, a mění se tedy podle pádu, čísla, rodu, osoby, atd. (neboli se skloňují nebo časují), jsou slova ohebná. Slova, která svůj tvar nemění (neskloňují se ani nečasují), jsou slova neohebná.“³⁹

Stručná mluvnice souhrnně nazývá slova ohebná jako jména – podstatná, přídavná, zájmena a číslovky. Jsou to výrazy, které svými tvary vyjadřují pád či dvojí číslo. Rozeznává deset druhů slov – podle věcného a mluvnického významu a podle způsobu jako ho vyjadřují. Z tohoto důvodu bývají některá slova zařazena podle věcného významu do jiného druhu, než by patřila dle významu mluvnického (příslovce zájmenná, násobné a neurčité číslovky, zájmena ve funkci spojek).

2. 3. 1 Ohebné slovní druhy

Podstatná jména

„Označují názvy osob, zvířat a věcí, jednak samostatné názvy pro vlastnosti, děje, činnosti, stavy a vztahy. Mají ve větě nejčastěji platnost podmětu nebo předmětu, ale mohou být i jiným větným členem.“⁴⁰ Tvar mění podle pádu a čísla a vždy mají jeden ze tří rodů.

Přídavná jména

„Označují vlastnosti osob, zvířat nebo věcí, označených podstatnými jmény, anebo jinak zpřesňují nebo vymezují význam podstatných jmen.“⁴¹ V syntaxi především představuje přívlastek shodný. Opět, stejně jako jména podstatná, podléhají jejich tvary danému pádu a číslu a mají tři rody. Toto se děje ve shodě s podstatným jménem, které rozvíjejí. Věcný význam tohoto slovního druhu můžeme stupňovat.

Zájmena

„Zájmena jsou slova, která sama neoznačují osobu, zvíře, věc nebo vlastnost, nýbrž jen zastupují nevyjádřená jména podstatná nebo přídavná, naznačují je nebo

³⁹ HAVRÁNEK, B. - JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Vyd. 26., Praha: Fortuna, 1998, s. 47. ISBN 8071685550.

⁴⁰ Tamtéž s. 47.

⁴¹ Tamtéž s. 47.

na ně odkazují.⁴² Ve větě působí stejně jako výrazy, které zastupují. Dělíme zájmena na rodová a bezrodá, podle toho zda se u nich rozlišuje rod jako u jmen přídavných. Zájmena patří do slovních druhů ohebných, takže mění tvar podle pádu a čísla.

Číslovky

„Jsou to slova významu číselného; označují počet, pořadí, apod. Ve větě se chovají jako jména podstatná nebo přídavná, někdy i jako příslovce.“⁴³ Drobnějším písmem mluvnické udává, že číslovky jsou podle mluvnického významu jména podstatná nebo přídavná, ovšem věcný význam je jiný, a to číselný, proto je vydělujeme jako zvláštní slovní druh.

Slovesa

Jsou to slova, která patří do skupiny ohebných slovních druhů, ale již se neskloňují, nýbrž časují. „Slovesa vyjadřují děje, a to činnost podmětu, anebo jeho stav nebo změnu stavu.“⁴⁴ Jejich tvary označují osobu, číslo, čas, způsob, slovesný rod a vid. Stručná mluvnická také zmiňuje tvary určité (vyjadřují osobu a jsou ve větě slovesným přísudkem) a neurčité (infinitiv, přechodník či přičestí).

2. 3. 2 Neohebné slovní druhy

Příslovce

„Vyjadřují různé bližší okolnosti dějů, někdy i předmětů (místo, čas, způsob, míru, prostředek, příčinu aj.), anebo stupeň vlastnosti nebo míru věcí.“⁴⁵ Příslovce označujeme většinou jako příslovečná určení či přívlastek neshodný. Svůj tvar nemění, ale stejně jako u přídavných jmen můžeme jejich míru stupňovat, a to tvoření druhého a třetího stupně.

Předložky

„Vyjadřují podobné bližší okolnosti jako příslovce, ale teprve ve spojení se jmény, jejichž pád řídí. Teprve v těchto předložkových pádech uplatňují svůj význam věcný; tyto pády jsou ve větě příslovečným určením, řídčeji předmětem nebo

⁴² HAVRÁNEK, B. - JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnická česká*. Vyd. 26., Praha: Fortuna, 1998, s. 48. ISBN 8071685550.

⁴³ Tamtéž s. 48.

⁴⁴ Tamtéž s. 48.

⁴⁵ Tamtéž s. 48 – 49.

neshodným přívlastkem. ⁴⁶Předložky v syntaxi nepovažujeme za větný člen, spojujeme je se jmény, kterým řídí tvar předložkový pád (předložková vazba). Dále předložky dělíme na vlastní (vyskytují se pouze jako tento slovní druh) a nevlastní (slova, které se mohou objevit i jako jiný slovní druh).

Spojky

„Spojky jsou slova, která spojují jednotlivé členy větné nebo věty a vyjadřují vztahy mezi nimi. ⁴⁷ Spojky nejsou samy větnými členy. Funkci spojovat větné členy a věty, stejně jako spojky, mají i některá zájmena. Tento slovní druh také dělíme na souřadící a podřadící, dle druhu poměru mezi větami. Spojky podřadící zpravidla stojí na začátku věty vedlejší.

Částice

Částice jsou zde uvedeny jako 9. slovní druh oproti Příruční mluvnici češtiny. *„Jsou to slova, která uvozují věty a označují jejich druh (věty práci apod.), anebo vyjadřují postoj mluvčího k obsahu věty nebo i k jednotlivým slovům.* ⁴⁸ Protože nespojují věty ani větné členy, je důležité je odlišovat od vlastních spojek. Jsou také částice, které neuvozují věty, ale mají funkci přitakací, zdůrazňovací aj. Tato slova mohou někdy spadat mezi příslovce. Částice nejsou ani samostatným větným členem.

Citoslovce

„Vyjadřují city a nálady nebo vůli mluvčího (např. ach, ó, běda, pst, na), anebo nanačují zvuky (bú, cink, bác, vrkú). Citoslovce stojí zpravidla samostatně a nespojují se s jinými slovy do vět (s výjimkou citoslovcí naznačující zvuky). ⁴⁹ Jsou to slova zvukomalebná a od těchto citoslovcí tvoříme i slova jiná, zejména slovesa. Mezi tento slovní druh řadíme i některé ustrnulé tvary jiných slovních druhů (panečku).

⁴⁶ HAVRÁNEK, B. - JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Vyd. 26., Praha: Fortuna, 1998, s. 49. ISBN 8071685550.

⁴⁷ Tamtéž s. 49.

⁴⁸ Tamtéž s. 49.

⁴⁹ Tamtéž s. 49.

2.4 Mluvnice současné češtiny 1

Na slovní druhy v Mluvnici současné češtiny narazíme v 7. kapitole Morfologie, tu řadí vedle syntaxe jako jednu z částí gramatiky. Předmětem jsou tvary slov jednotlivých slovních druhů, jejich forma a funkce ve větě. Z toho plyne, že se morfologie dělí na slovotvornou a lektivní.

Všechna slova v jazyce můžeme třídit do různých skupin. Každá z daných skupin má své charakteristické znaky a vlastnosti. Při výkladu funkčního tvarosloví mluvíme o kategoriích nazvaných slovními druhy. Mluvnice současné češtiny také udává 3 kritéria k rozdělení výrazů – tvaroslovné, významové a syntaktické.

Tvaroslovné kritérium dělí slovní druhy na ohebné a neohebné, významové kritérium dělí výrazy na plnovýznamové a neplnovýznamové. Poslední, tj syntaktické kritérium, vychází z toho, jak se jednotlivé výrazy podílejí na stavbě věty či souvětí.⁵⁰

Tato mluvnice hojně využívá poznatky a informace z *Národního českého korpusu* a dodává statistický přehled o frekvenci využívání jednotlivých slovních druhů. U každé kategorie nalezneme řadu tabulek, které popisují procentní zastoupení způsobu skloňování či samotný popis těchto jevů.

kritéria	tvaroslovná			významová		syntaktická
	ohýbají se	skloňují se	stupňují se	autosémantika	význam/funkce	syntaktická funkce
Substantiva	ano	ano	ne	ano	názvy substancí	nerozhoduje
Adjektiva	ano	ano	(ano)	ano	vlastnosti substancí	nerozhoduje
Pronomina	ano	ano	ne	ano/ne	zastupují jména	nerozhoduje
Numeralia	ano	ano	ne	ano/ne	kvantovost	nerozhoduje
Verba	ano	ne	ne	ano	názvy dějů	nerozhoduje
Adverbia	ne	ne	(ano)	ano	vlastnosti dějů/vlastností	nerozhoduje
Prepozice	ne	ne	ne	ne	význam pádu jmen	pojí se se jmény
Konjunkce	ne	ne	ne	ne	vztah mezi větami/členy	spojuje věty/členy
Partikule	ne	ne	ne	ne	postoj k větě/členu	nerozhoduje
Interjekce	ne	ne	ne	ano	expresivní/kontakto- vá funkce	stojí samostatně

Obrázek 1: Kritéria členění slovních druhů v Mluvnici současné češtiny

⁵⁰ CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

Podstatná jména

„Substantiva jsou nejfrekventovanějším slovním druhem v češtině. Jsou základem pojmenování předmětů, osob, zvířat, dějů, stavů a vlastností, které jsou chápány jako nezávislé entity.“⁵¹ Většina je ohebná a vytváří tak jeden ze základních deklinačních typů v českém jazyce. Gramatické významy, které se člení do tří kategorií: jmenný rod, číslo a pád, bývají vyjádřeny společnou koncovkou. Ve větě plní funkci většinou podmětu, předmětu, ale i příslovečného určení.

Přídavná jména

„Adjektiva vyjadřují vlastnosti substancí, tj. osob, zvířat a neživých jevů. Jsou to ohebná plnovýznamová slova (skloňují se a stupňují), která ve větě rozvíjejí podstatná jména, slovesa nebo zájmena, a to ve funkci shodného přívlastku, jmenné části přísudku či doplňku. Sama mohou být dále rozvíjena především příslovci, ale i podstatnými jmény.“⁵² Většina těchto výrazů je odvozena z podstatných jmen, ze sloves, z adjektiv či z jiných slovních druhů.

Zájmena

„Pronomina jsou většinou ohebná slova (skloňují se), která ve větě zastupují podstatná a přídavná jména, odkazují k nim nebo vyjadřují vztah mluvčího k nim. Z toho důvodu je můžeme v kontextu věty považovat za plnovýznamová slova, samostatně stojící však žádný lexikální význam nemají. Jejich syntaktická funkce se odvíjí od toho, jaký slovní druh zastupují.“⁵³ I přestože jsou zájmena považována za ohebný slovní druh, u některých nelze určit rod – jedná se tedy o zájmena bezrodá (já, my). Mluvnice současné češtiny také dodává procentní zastoupení několika výrazů v mluvené a psané češtině, např.:

Psaná čeština: 93 % námi, 7 % náma

Mluvená čeština: 16 % námi, 84 % náma⁵⁴

⁵¹ CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum, 2010, s. 130. ISBN 978-80-246-1743-5.

⁵² Tamtéž s. 130.

⁵³ Tamtéž s. 130.

⁵⁴ Tamtéž s. 221.

Číslovky

„Slova sdružená do slovního druhu číslovek (*numeralia*) slouží k vyjádření množství. Na rozdíl od ostatních slovních druhů nejsou číslovky – až na výjimky – vymezeny speciálním formálním znakem (ohýbání, syntaktická funkce), ale významem, který ukazuje na počet (kvantovost).“⁵⁵ Často se jejich význam shoduje s významem přídavných jmen, zájmen a příslovcí. To vede k pochybnostem o samostatnosti tohoto slovního druhu.

Slovesa

„Verba tvoří jeden z plnovýznamových ohebných slovních druhů. Po formální stránce je odlišnost sloves od ostatních slovních druhů dána především tím, že se jako jediný slovní druh časují. Významově slovesa od ostatních slovních druhů odlišuje fakt, že vyjadřují stavy substancí, akce nebo děje. Ze syntaktického hlediska jsou slovesa prototypickým představitelem přísudku.“⁵⁶

Příslovce

„Adverbia jsou neohebný (ačkoli se některá stupňují) plnovýznamový (autosémantický) slovní druh. Vyjadřují okolnosti dějů vyjádřených slovesy nebo okolnosti vlastností vyjádřených přídavnými jmény, případně okolnosti jiných okolností vyjádřených příslovci.“⁵⁷ V několika případech, jako přívlástek neshodný, mohou rozvíjet i podstatná jména. Také v souvislosti s příslovci nachází mnoho podobností i u jiných slovních druhů.

Předložky

„Prepozice jsou neohebný a významově nesamostatný (synsémantický) slovní druh. Pojí se ke jménům v různých pádech (kromě vokativu a obvykle v nominativu) na základě valence slovesa, vyjadřují vztah jmen k jejich nadřazeným větným členům a podílejí se tak na vytváření syntaktických i jiných významů. Samy ovšem větným členem nejsou.“⁵⁸ Předložky se však nemusí vždy pojit ke jménům, ale i k jiným

⁵⁵ CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny* 1. Praha: Karolinum, 2010, s. 130. ISBN 978-80-246-1743-5.

⁵⁶ Tamtéž s. 130.

⁵⁷ Tamtéž s. 130.

⁵⁸ Tamtéž s. 130.

slovním druhům (na potom). Klasifikujeme je podle původu na primární a sekundární. Dle formy je můžeme dělit na jednoslovné a víceslovné.

Spojky

„Konjukce jsou neohebný neplnovýznamový slovní druh, který slouží ke spojování vět a větných členů, tj. vyjadřují jejich vztah souřadný (koordinaci) nebo podřadný (subordinaci) a významově ho specifikují.“⁵⁹ Spojky se nepovažují za samostatný větný člen a spolu s některými příslovci či vztažnými zájmeny tvoří tzv. lexikální spojovací prostředky. Můžeme je dělit, stejně jako předložky, dle formy na jednočlenné a vícečlenné.

Částice

„Partikule jsou neplnovýznamový neohebný slovní druh. Přiřazujeme k nim lexikální jednotky různého původu a mnoha různých funkcí (částice jsou někdy nešťastně označovány za zbytkový slovní druh). Z toho důvodu jsou částice silně homonymní s jinými slovními druhy (zejm. s příslovci). Obecně lze říci, že částice obohacují výpověď, v níž jsou užity, o nějaký specifický pragmatický rys.“⁶⁰ Opět se, stejně jako spojky, nepovažují za větný člen a na rozdíl od citoslovců netvoří samostatnou výpověď.

Dle této definice lze říci, že částice modifikují konkrétní výpověď, na kterou jsou vázány. Vyjadřují vztah mluvčího k této výpovědi z hlediska jejího kontextu, obsahu, formy i reality. Částice jsou v textech velmi frekventované, zvláště pak v mluvených projevech (3. nejfrekventovanější slovní druh).⁶¹

Citoslovce

„Interjekce jsou neohebný slovní druh umožňující mluvčímu vyjadřovat různé typy postojů a emoce a posilovat komunikační kontakt s adresátem. Méně často slouží v běžné komunikaci k napodobování různých zvuků.“⁶² I přestože nevstupují do syntaktických vazeb, mohou vytvořit samostatnou výpověď (větné ekvivalenty).

⁵⁹ CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum, 2010, s. 131. ISBN 978-80-246-1743-5.

⁶⁰ Tamtéž s. 131.

⁶¹ Tamtéž s. 295.

⁶² Tamtéž s. 131.

3. Výuka slovních druhů

Předmět Český jazyk a literatura v RVP spadá do vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace společně s cizími jazyky. V RVP se klade důraz na jazykovou kulturu a schopnosti jedince porozumět textu a komunikovat s okolím.

*„Dovednosti získané ve vzdělávacím oboru **Český jazyk a literatura** jsou potřebné nejen pro kvalitní jazykové vzdělání, ale jsou důležité i pro úspěšné osvojování poznatků v dalších oblastech vzdělávání. Užívání češtiny jako mateřského jazyka v jeho mluvené i písemné podobě umožňuje žákům poznat a pochopit společensko-kulturní vývoj lidské společnosti. Při realizaci daného vzdělávacího oboru se vytvářejí předpoklady k efektivní mezilidské komunikaci tím, že se žáci učí interpretovat své reakce a pocity tak, aby dovedli pochopit svoji roli v různých komunikačních situacích a aby se uměli orientovat při vnímání okolního světa i sebe sama.“⁶³*

I přestože vzdělávací obor Český jazyk a literatura vnímáme komplexně, je potřeba rozdělit ho do tří skupin – jazykové, literární, komunikační a slohové výchovy. Právě v jazykové výchově se žáci učí poznávat a rozlišovat formy jazyka, tj. lexikologii, morfolologii, syntax aj.

3.1 Slovní druhy v Rámcově vzdělávacím programu

Dětská řeč se od řeči dospělých jedinců značně odlišuje. Je velmi specifická, zvláště pak u rozložení slovních druhů ve výpovědích. Na rozdíl od řeči dospělého se řeč dítěte skládá především z konkrétních pojmenování, zatímco „doplňující“ výrazy, jako jsou konjukce či prepozice, dětská řeč téměř postrádá. Teprve s přibývajícím věkem a rozvojem mentálních dovedností i schopností číst a psát přibývá i množství používaných slovních druhů.⁶⁴ Proto se výuka o slovních druzích na první stupni omezuje jen na základní poznatky a očekávané výstupy:

- Porovnává a třídí slova podle zobecněného významu – děj, věc, okolnost, vlastnost.
- Rozlišuje slovní druhy v základním tvaru.⁶⁵

Na druhém stupni se výuka o slovních druzích rozlišuje dle používané učebnice. Často (učebnice SPN, Fraus) se v 6. ročníku zopakují základy slovních druhů

⁶³ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2018-10-14]. Dostupné z WWW:<http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.

⁶⁴ PRŮCHA, J. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 199 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

⁶⁵ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2018-10-14]. Dostupné z WWW:<http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.

a postupně napříč 7. ročníkem se učivo doplní o složitější poznatky. V následujících ročnících žáci pouze opakují. V učebnicích se později nevyskytuje žádné shrnutí a počítá se s vědomostmi a dovednostmi žáka. Méně častá výuka je (učebnice Jinan), že se do jednotlivých ročníků na druhém stupni zařadí 2 - 3 neohebné slovní druhy, a tak se o nich postupně učí až do 9. ročníku. Nebo existují speciální učebnice/pracovní sešity (učebnice Tobiáš) pouze pro jednotlivé slovní druhy a je na vyučujícím, kdy a jak zařadí slovní druhy do hodin českého jazyka.

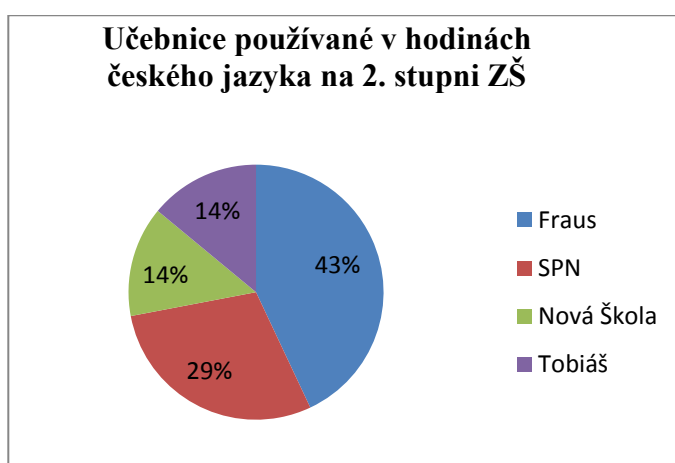
Výběr metod i učebnic závisí na učiteli či konkrétní škole, ale vždy musí mít platnou doložku MŠMT a splňovat očekávané výstupy dle RVP:

- Správně třídí slovní druhy, tvoří spisovné tvary slov a vědomě jich používá ve vhodné komunikační situaci.⁶⁶

3.2 Slovní druhy v učebnicích

Při výběru učebnic v předmětu Český jazyk a literatura na druhém stupni základní školy jsem přihlížela k četnosti výskytu ve svém výzkumu na základních školách. Z 21 škol takřka polovina používá učebnice nakladatelství Fraus, dále 6 škol používá edici od Státního pedagogického nakladatelství, 3 od nakladatelství Nová Škola a stejně tak i od nakladatelství Tobiáš. Z důvodu výskytu algoritmu k určování vedlejších větných členů jsem zařadila i učebnice nakladatelství Jinan, které však nemají platnou doložku MŠMT.

Tabulka 1: Učebnice používané v hodinách českého jazyka na 2. stupni ZŠ



⁶⁶ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2013. 142 s. [cit. 2018-10-14]. Dostupné z WWW: <http://www.nuv.cz/file/433_1_1/>.

3. 2. 1 Státní pedagogické nakladatelství

SPN ve své učebnici pro 6. ročník uvádí souhrn slovních druhů a jejich definici s příklady. U většiny druhů vycházejí z věcného významu slova, u některých zdůrazňuje syntaktickou souvislost.

Tyto definice mají dle mého uvážení několik nedostatků:

- u podstatných jmen lze uvést vhodnější příklad děje (útěk nahradit plaváním či běháním),
- u přídavných jmen chybí zástupce přivlastňovacího přídavného jména,
- k lepšímu rozlišení číslovek a zájmen by bylo vhodné uvést i příklad neurčitého zájmena a neurčité číslovky,
- definice předložek může být velmi matoucí, vhodné by bylo přidat vztah mezi předložkou a určujícím jménem.

*„1. Podstatná jména – př. král, myš, trůn, měsíc, útěk, hrdost, láska
Jsou to názvy osob, zvířat, věcí a názvy pro vlastnosti, děje a vztahy*

*2. Přídavná jména – př. spravedlivý, ubohý, tlustý, hloupý
Vyjadřují vlastnosti osob, zvířat, věcí nebo jevů označených podstatným jménem*

*3. Zájmena – př. já, kdo, co, to, tohle, tohleto, takový
Zastupují podstatná a přídavná jména nebo na osoby, zvířata a věci apod.
ukazují*

*4. Číslovky – př. jeden, dva, oba, první, druhý
Mají význam číselný, označují počet, pořadí*

*5. Slovesa – př. dřímat, říci, dělat, štěkat, být, stát
Vyjadřují děj, a to činnost nebo stav*

*6. Příslovce – př. tam, pak, napřed, silně, trochu
Vyjadřují různé bližší okolnosti dějů nebo vlastností, a to určení místa, času, způsobu ...*

7. Předložky – př. z, s, v, na, k, přes, po

Vyjadřují podobné bližší okolnosti jako příslovce, ale teprve ve spojení se jmény

8. Spojky – př. a, ale, že, když, protože, kdyby

Spojují slova nebo věty

9. Částice – př. ať (káž, necht)

Uvozují samostatné věty a naznačují jejich zvláštní druh (věta přací apod.)

10. Citoslovce – př. aha, vida (ach, hop, haf, mňau)

*Vyjadřují nálad, city a vůli mluvícího nebo označují hlasy a zvuky*⁶⁷

Učebnice Český jazyk pro 6. ročník se zabývá pouze ohebnými slovními druhy. Postupně vždy následuje stejná definice jako v souhrnu a jednotlivé mluvnické kategorie daného druhu a jeho formy. K neohebným slovním druhům se žák dostane v 7. ročníku, kde už na začátku žádný souhrn či opakování všech druhů není. Napříč 8. a 9. ročníkem můžeme zpozorovat několik málo cvičení k určování slovních druhů.

3. 2. 2 Nakladatelství Jinan

Učebnice českého jazyka nakladatelství Jinan nyní nemá doložku MŠMT, z tohoto důvodu se nevyskytují v takřka žádné základní škole. V těchto učebnicích jsou však vytvořeny algoritmy pro určování vedlejších větných členů a přehledná návodná tabulka, která pomáhá vytvořit algoritmus i pro určování slovních druhů.

Slovní druhy nejsou děleny zvlášť do jednotlivých kapitol, ale vyskytují se vždy s komplexnějším tématem komunikace. Se substantivy, adjektivy, pronominy a částečně s verby se setkáme v 6. ročníku. Zde se také objevuje zmíněný přehled v tabulce k vysvětlení všech slovních druhů.

*„Je deset druhů slov, jako je deset prstů. Každý prst je jiný a každý má jinou funkci. Podle mluvnických vlastností se slova dělí na pět skupin ohebných a pět skupin neohebných slovních druhů.“*⁶⁸

K následující tabulce s popisem slovních druhů a jejich příklady patří ještě postranní poznámky: 1 – 5 ohebné slovní druhy, 6 – 10 neohebné slovní druhy.

⁶⁷ HOŠNOVÁ, E a BOZDĚCHOVÁ, I. *Český jazyk 6 pro základní školy*. 2. vydání. V Praze: SPN - pedagogické nakladatelství, 2016, s. 45. ISBN 978-80-7235-585-3

⁶⁸ ULÍČNÝ, O. *Český jazyk 6. ročník*. Úvaly: Jinan, 1997, s. 53.

Tabulka 2: Slovní druhy (převzato z⁶⁹)

slovní druhy	jak se poznají, co vyjadřují	příklady, vzory
1. <u>podstatná jména</u> (substantiva, j. č. substantivum)	1. skloňují se podle vzorů podstatných jmen 2. mohou být rozvíjena přídavnými jmény (velký dům) nebo zájmeny (náš dům) 3. jsou to názvy osob, zvířat, rostlin, věcí, vlastností a dějů aj.	vzory: pán, hrad, muž, stroj, předseda, soudce, žena, růže, píseň, kost, město, moře, kuře, stavení
2. <u>přídavná jména</u> (adjektiva, j. č. adjektivum)	1. skloňují se podle vzorů přídavných jmen 2. vyjadřují vlastnosti jevů označených substantivy	vzory: mladý, jarní, matčin, otcův
3. <u>zájmena</u> (pronomina, j. č. pronomen)	1. skloňují se 2. zastupují ve větě jména podstatná a přídavná nebo na ně ukazují	druhy: osobní (se zvratným), přivlastňovací (se zvratným), ukazovací, tázací, vztažná, neurčitá, záporná
4. <u>číslovky</u> (numeralia, j. č. numerale)	1. skloňují se 2. vyjadřují počet nebo pořadí	druhy číslovek určitých a neurčitých: základní, řadové, druhové, násobné
5. <u>slovesa</u> (verba, j. č. verbum)	1. časují se 2. vyjadřují děj	třídy, vzory 1. nese, bere, maže, peče, tře 2. tiskne, mine, začne 3. kryje, kupuje 4. prosí, trpí, sází 5. dělá
6. <u>příslovce</u> (adverbia, j. č. adverbium)	1., 2. vyjadřují bližší okolnosti dějů (místo, čas, způsob, míru)	nahoře, dole, dnes, pěšky, krásně, dobře, doleva, hodně aj.
7. <u>předložky</u> (prepozice)	1. stojí před jmény podstatnými, přídavnými a zájmeny a řídí jejich tvary 2. vyjadřují vztahy mezi slovy ve větě	bez, nad, kolem, s, z, k, proti, od, do, skrz, kvůli aj,
8. <u>spojky</u> (konjukce)	1. spojují slova nebo věty	a, ale, že, aby, když, protože aj.
9. <u>částice</u> (partikule)	1. nemůžeme se na ně zeptat 2. vyjadřují postoje mluvčího	asi, jen, ať, už, kéž, teprve, ještě aj.
10. <u>citoslovce</u> (interjekce)	1., 2. vyjadřují city, výzvy, napodobují zvuky	aha, ach, ó, fuj, haf ...

V 7. ročníku se žáci zblízka setkají s číslovkami a slovesy. O rok později pak s předložkami, kde je kladen důraz na vztah shody a řízenosti, s částicemi, s příslovci i s citoslovci. V 9. ročníku již nová pravidla a poučky ke slovním druhům nenajdeme.

⁶⁹ ULIČNÝ, O. *Český jazyk 6. ročník*. Úvaly: Jinan, 1997, s. 53 – 54.

Pomocí této tabulky jsem vytvořila zjednodušený algoritmus pro žáky základních škol, typové příklady jsem však vybrala vlastní.

3. 2. 3 Nakladatelství Fraus

Nakladatelství Fraus své učebnice opírá o znalosti žáků z prvního stupně základní školy. Samotné kapitoly o slovních druzích nesou vždy název Opakování. V 6. ročníku v oddílu Tvarosloví narazíme na stručnou tabulku všech deseti slovních druhů a rozdělení na ohebné a neohebné podle jejich skloňování či časování. Postupem prvního roku druhého stupně si žáci zopakují ohebnou část, tj. podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky a slovesa.

Učebnice nemají žádné stručné popisy těchto slovních druhů, pouze doplňující tabulky k jejich skloňování, časování, druhům či pravopisu. Pokud vlastní žák pracovní sešit vydaný paralelně k těmto učebnicím, má tabulky k dispozici i zde.

Místo definic je tedy vždy několik úkolů k vyhledání konkrétního slovního druhu a k určení mluvnických kategorií.⁷⁰ Například u zájmen a číslovek:

„1. Vyhledejte zájmena a určete jejich druh:

Zrovna ten den je v zoologické zahradě paní učitelka s celou 3. bé a Mach povídá Šebestové, člověče, Šebestová, ten mrož v tom bazénu je mi nějakej povédomej, děsně mi připomíná toho vopálenýho pána, co ještě loni prodával lístky na městský plovárně, no toho, co má ty odendávací uši [...].“⁷¹

„1. Najděte v textu číslovky, určete jejich druh a rozlište číslovky určité a neurčité:

U potoka sedí na bobku tři kluci. Pak jeden z nich vyskočí a rozkřičí se: „První, jsem první!!“ Z kousku kůry si vyřezali tři lodičky. Pak je ve stejné chvílce spustili na vodu. „Znova! Ještě jednou! Kdo vyhraje třikrát, bude mistrem“! vykřikl druhý [...].“⁷²

Jiný přístup nakladatelství nalezneme již v následujícím 7. ročníku, který se zabývá neohebnými slovními druhy, přičemž tvarosloví jsou zde věnovány dvě kapitoly. Opakování ohebných slovních druhů je na vyučujícím, učebnice je nezmiňuje.

⁷⁰ KRAUSOVÁ, Z. a TERŠOVÁ, R. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-250-0

⁷¹ Tamtéž s. 19.

⁷² Tamtéž s. 22.

První jsou příslovce, příslovečné spřežky a stupňování příslovcí.⁷³ „Příslovce jsou slova neohebná, která vyjadřují bližší okolnosti dějů (např. běhá hbitě, volá hlasitě) nebo vlastnosti (velmi vážně, velice nepříjemné).“⁷⁴

Ostatní neohebné slovní druhy jsou shrnuty do jednoho oddílu nesoucí stejný název. V tabulce objevíme stručnou definici a následuje několik cvičení na vyhledání konkrétního slovního druhu. Definice uvádím:

„Předložky – jsou slova neohebná, která se vyskytují ve spojení se jmény (podstatnými, přídavnými), se zájmeny a číslovkami. Samostatně se v řeči nevyskytují. Předložka tvoří se jménem předložkový pád neboli předložkovou vazbu. Např.: v domě, pro nás, u jezera.“⁷⁵

„Spojky – jsou slova neohebná, která spojují jednotlivé větné členy nebo věty v souvětí. Samy větnými členy nejsou. Např.: a, nebo, protože, když, aby, -li.“⁷⁶

„Částice – jsou slova neohebná, která zpravidla uvozují samostatné věty a naznačují jejich druh nebo vyjadřují různý postoj mluvčího. Samy větnými členy nejsou. Např.: necht', kéž, co.“⁷⁷

„Citoslovce – jsou slova neohebná, která vyjadřují city, nálady, vůli mluvčího, na něco upozorňují nebo označují hlasy a zvuky. Citoslovce stojí samostatně a nahrazují zvolací větu. Oddělují se od ostatních slov čárkami nebo vykřičníkem. Některá citoslovce mohou nahrazovat slovesný přísudek, pak se čárkami neoddělují, např. žába žbluňk do rybníku. Např.: ach, br, ó, cink, hle, nu, hoho.“⁷⁸

Definice neohebných slovních druhů nakladatelství Fraus považuji za celkem povedené, pouze zde narážím na připojení poznatků o syntaxi, což u ohebných slovních druhů chybí, stejně jako jejich celkový popis. Proto bych uvítala souhrn obsahující

⁷³ KRAUSOVÁ, Z. a TERŠOVÁ, R. *Český jazyk 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-322-1.

⁷⁴ Tamtéž s. 57.

⁷⁵ Tamtéž s. 60.

⁷⁶ Tamtéž s. 62.

⁷⁷ Tamtéž s. 62.

⁷⁸ Tamtéž s. 62.

veškeré slovní druhy například na začátku učebnice s doplnění syntaktických významů i u ohebné části.

Co se týče ostatních vyšších ročníků, na slovní druhy narazíme až v souhrnném opakování v 9. třídě. Zde se vyskytuje několik cvičení k určování, skloňování či vyhledání výrazů a některé definice (částice, citoslovce zde nejsou). Nakladatelství Fraus tedy v posledním ročníku základní školy dohání veškeré souhrny a opakování učiva o slovních druzích.⁷⁹

„Přídavná jména

Vyjadřují vlastnosti osob, zvířat, věcí nebo jevů označených podstatným jménem, anebo jejich význam blíže určují.

Druhy přídavných jmen – tvrdá (vzor mladý), měkká (vzor jarní), přivlastňovací (vzory otcův, matčin)

Mluvnické významy – určujeme pád, číslo, rod (přiřazujeme ke vzorům)

Skladba – ve větě jsou nejčastěji shodným přivlastkem, někdy doplňkem, jmennou částí přísudku.“⁸⁰

3. 2. 4 Nakladatelství Tobiáš

S učebnicemi nakladatelství Tobiáš jsem se převážně setkala na menších vesnických školách. Více než samotné učebnice učitelky využívaly doplňkové sešity ke konkrétnímu tématu. Proto se tedy nebudu věnovat jednotlivým učebnicím určeným ke každému ročníku druhého stupně ZŠ, ale pracovním sešitům, které lze použít v jakémkoli ročníku druhého stupně. Slovními druhy (tvarosloví) se zabývají tři pracovní sešity:

- Tvarosloví: Podstatná jména,
- Tvarosloví: Slovesa,
- Tvarosloví: Přídavná jména, zájmena, číslovky a neohebné slovní druhy.

Podstatným jménům a slovesům je věnován, kvůli skloňování a časování, celý pracovní sešit. Avšak na začátku každého sešitu objevíme rozdělení domu na 1. poschodí (plnovýznamová slova – podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce), suterén (gramatická slova – předložky, spojky, částice)

⁷⁹ KRAUSOVÁ, Z. a PAŠKOVÁ, M. *Český jazyk 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 978-80-7238-538-6.

⁸⁰ Tamtéž s. 23.

a přizemí (citoslovce), tj. rozdělení všech slovních druhů. V textu se objevuje rozdělení i na ohebná a neohebná slova.

Definice slovních druhů si žáci pomocí textu a obrázků vytváří sami.

1. „*Podstatná jména jsou osob, zvířat a věci.*“⁸¹
2. „*Přídavná jména vyjadřují podstatných jmen. Přídavná jména se k podstatným jménům*“⁸²
3. „*Zájmena za podstatná jména nebo na ně*“⁸³
4. „*Číslovky vyjadřují nebo*“⁸⁴
5. „*Slovesa vyjadřují nějakou nebo děj.*“⁸⁵
6. „*Příslovce vyjadřují děje.*“⁸⁶
7. „*Předložky nemohou Připojují se nejčastěji k*“⁸⁷
8. „*Spojky slova nebo věty.*“⁸⁸
9. „*Částice uvozují některé věty.*“⁸⁹
10. „*Citoslovce vyjadřují,, a*“⁹⁰

Následuje vždy několik stran cvičení, popisování rozdělení slovního druhu, skloňování. Avšak další podrobnější definice přihlédnutím k syntaxi chybí. Sešity jsou velmi zjednodušené, takže je lze použít v nižších ročnících, ale ke komplexnosti je potřeba použít i jiný výukový materiál.

⁸¹ TOPIL, Z. *Tvarosloví: podstatná jména*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1993. Český jazyk s Tobiášem, s. 6. ISBN 80-85808-10-2.

⁸² TOPIL, Z. a BIČÍKOVÁ, V. *Český jazyk s Tobiášem: tvarosloví - přídavná jména, zájmena, číslovky a neohebné slovní druhy*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1994, s. 60. ISBN 80-85808-25-0.

⁸³ Tamtéž s. 62.

⁸⁴ Tamtéž s. 64.

⁸⁵ TOPIL, Z. a BIČÍKOVÁ, V. *Český jazyk s Tobiášem: tvarosloví - slovesa*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1994, s. 5. ISBN 80-85808-24-2.

⁸⁶ TOPIL, Z. a BIČÍKOVÁ, V. *Český jazyk s Tobiášem: tvarosloví - přídavná jména, zájmena, číslovky a neohebné slovní druhy*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1994, s. 68. ISBN 80-85808-25-0.

⁸⁷ Tamtéž s. 70.

⁸⁸ Tamtéž s. 72.

⁸⁹ Tamtéž s. 72.

⁹⁰ Tamtéž s. 74.

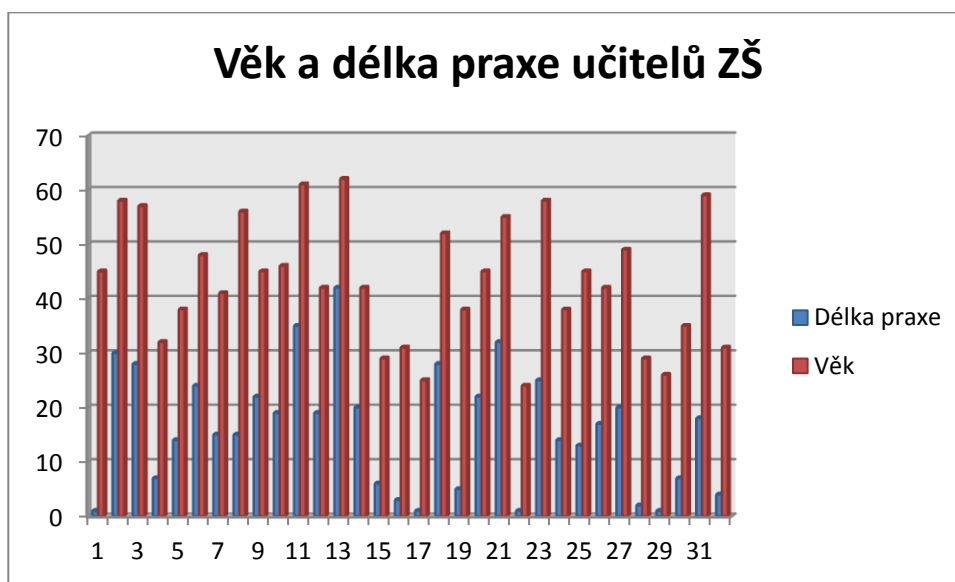
4. Slovní druhy z pohledu učitelů základních škol

Před samotnou algoritmizací učiva o slovních druzích jsem částečně zmapovala postoj učitelů českého jazyka z druhého stupně na tuto konkrétní část tvarosloví. Vytvořila jsem krátkou anketu (viz příloha č. 1), kterou jsem předložila češtinářům z celé České republiky. Celkem jsem náhodně oslovila 54 učitelů základních škol. Značná část dotazovaných na anketu nereagovala nebo z osobních důvodů (nedostatek času, neochota spolupracovat na výzkumu, pocit kontroly jejich práce apod.) neodpověděla. Zanalyzováno bylo nakonec 32 odpovědí.

4.1 Analýza ankety učitelů základních škol

Dle analýzy se ankety zúčastnily pouze ženy s průměrným věkem 43 let a s průměrnou dobou praxe 16 let. Anketu jsem realizovala po České republice, a to na základních školách v Liberci, Železném Brodě, Svitavách, Jablonci nad Nisou, Brně, Praze, Berouně, Plzni, Moravské Chrástové, Březové nad Svitavou a Radiměři. Učitelky byly jak z velkých měst, tak i z vesnic a většina z nich učila napříč celým druhým stupněm, některé i na prvním stupni základní školy.

Tabulka 3: Věk a doba praxe učitelů ZŠ



První sada otázek se týkala učebních pomůcek a učebnic (viz kapitola 2. 2 Slovní druhy v učebnicích). Respondentky v 90 % používají k učebnicím, které jsou dány vedením školy, také pracovní sešity stejného nakladatelství (67 %) nebo jiného (33 %). Výhody pracovních sešitů, přímo určených k dané sadě učebnic, jsou paralelní kapitoly a cvičení. Bohužel, je častý nedostatek cvičení ke slovním druhům. Oproti tomu sešity jiného nakladatelství, které jsou vytvořeny k procvičování slovních druhů, se těmito úlohami přímo hemží. Jako pracovní pomůcky dále používají nástěnné tabulky a poučky, které visí ve třídě.

Další část ankety byla zaměřena na způsob výuky a prezentace slovních druhů v hodinách českého jazyka. K inovativní a hravé formě se přiklonilo pouze 38 % respondentek, tj. 12 učitelek. Ty do výuky zahrnují didaktické hry, básničky, vlastní algoritmus slov nebo obrazové pomůcky. Tento výsledek jsem vzhledem k průměrnému věku učitelek předpokládala. S tímto souvisí i způsob prezentace látky. Většinou se jedná o frontální výuku, pouze 8 učitelek připsalo skupinovou výuku. Po pozdějším zjišťování a dotazování vyplynuly příčiny nerůznorodosti výuky – nedostatek času učitelů, nízká motivace, nekázeň, žáci mají mizivou slovní zásobu, látka slovních druhů se bere pouze jako doplnění učiva z prvního stupně nebo se slovní druhy v hodinách pouze objevují jako procvičující prvek. Toto považuji za paradox, protože podle dotazovaných je na výuku slovních druhů času dostatek. Prostor je napříč všemi ročníky po celý školní rok, některé učitelky zaznamenaly více než 10hodinovou dotaci.

Slovní druhy 75 % učitelek zařazuje na začátek školního roku. Pokud se tedy podíváme na konkrétního žáka v 7. ročníku, tak si ohebné slovní druhy podle učebnice nakladatelství Fraus lehce procvičí na začátku roku, během prvních měsíců se blíže seznámí s neohebnými slovními druhy. V 8. ročníku, pokud opakování nepodníví vyučující, se se slovními druhy neseťká vůbec. A v 9. ročníků, ve kterém se řada žáků připravuje na přijímací zkoušku střední školy, opět narazí na začátku na drobný souhrn. Z toho tedy plyne potřeba vlastní iniciativy z řady žáků i učitelů.

Poslední otázka směřovala ke konkrétním problémům při výuce o slovních druzích. Jako problémové téma slovní druhy vnímá přes polovinu dotazovaných. Nejčastějšími chybami bývají krátká slova, neohebné slovní druhy či tzv. morfologická homonyma, jež mají stejný tvar, ale odlišný význam (má – má matka x má psa). Dále řada respondentek byla nespokojena s vědomostmi získanými na prvním stupni nebo s neochotou ze strany žáků učit se nové pojmy. Žáci často zvládají teoretickou část, ale v praxi se nedokážou na slovní druh zeptat, či výraz dle daných znaků poznat.

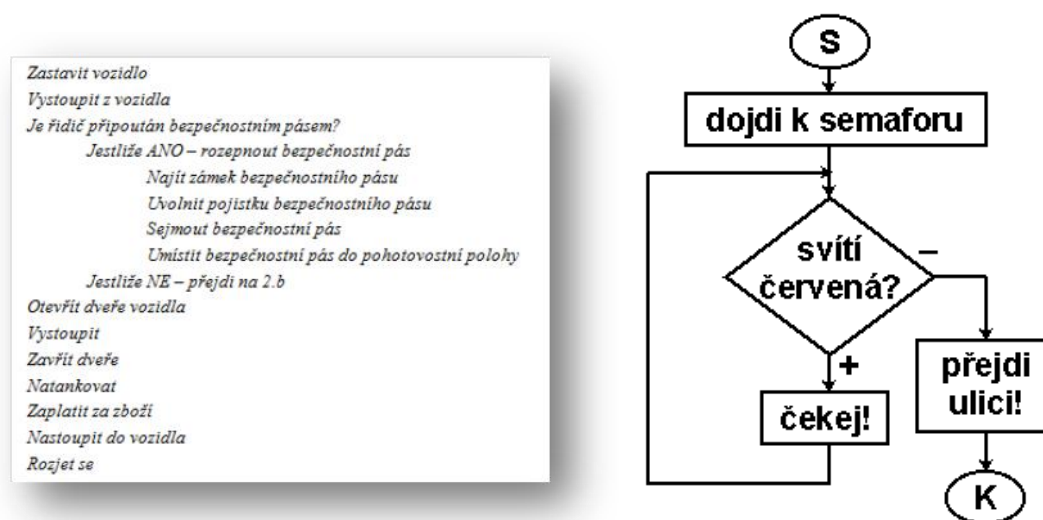
Některé mé premisy se tímto dotazníkem potvrdily, a to že se slovní druhy často probírají na začátku školního roku. Většina učitelů se při výuce slovních druhů řídí učebnicí, tj. pokud učebnice zařadí opakování i během školního roku, jsou i vyučující ochotni slovní druhy zopakovat. Zjistila jsem, že pro inovativní a zábavné řešení je dostatek prostoru, což mne motivuje při tvorbě algoritmu. Bohužel, také se mi potvrdila hypotéza, že čím delší doba praxe či vyšší věk učitele, tím menší chuť a ochota modernizovat styl výuky. Dalším důležitým faktorem bude již získaný základ z prvního stupně.

5. Algoritmizace a algoritmus

„Algoritmizace je metodický postup k vytvoření algoritmu. Algoritmus je přesný postup, který popisuje řešení daného problému v konečném počtu kroků. Není řešení jako takové, ale pouhý návod k dosažení cíle. Výhodou tohoto postupu je neměnnost v čase, můžeme ho uplatnit na jakýkoli příklad, který splňuje obecné požadavky.“⁹¹

Algoritmus je tvořen jednotlivými jednoduchými kroky, které jsou propojeny vztahy, tj. předešlý a následující krok navazuje na daný úkol. Při jejich správném plnění dosáhneme vyřešení problému. S algoritmy se setkáváme jak v běžném životě (viz obrázek 3), tak i ve výuce.

„Tvorba a používání je úzce svázáno s dovedností jasně a srozumitelně formulovat pravidla a přesně je dodržovat. V některých oborech vzniká potřeba vytvořit příručky či předpisy, existují i případy, kdy nepřesné dodržení příkazů může ohrozit zdraví a život jedince.“⁹²



Obrázek 2: Příklad slovního algoritmu (převzato z ⁹³) a vývojového diagramu – semafor (převzato z ⁹⁴)

⁹¹ WÁGNEROVÁ, R. *Otázky algoritmizované výuky na druhém stupni základní školy*. Liberec, 2016, s. 26. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Oldřich Uličný.

⁹² Tamtéž s. 27.

⁹³ BROMOVÁ, J. *Výuka algoritmizace na ZŠ - aktuální stav*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita. Vedoucí práce Jiří Vaniček.

⁹⁴ <http://www.ivt.mzf.cz/algoritmizace-a-programovani/uvod-do-algoritmu/5-vyvojove-diagramy-k-slovne-zapsanym-algoritmu/>

5. 1 Tvorba algoritmu

Tvorba algoritmu vyžaduje přesně daná pravidla, a to – determinovanost, obecnost, rezultativnost, konečnost a správnost. Při dodržení těchto podmínek je možné vytvořit algoritmus, který bude aplikovatelný na jakýkoli problém stejného typu v jakékoli časové dekádě. Svou konečností nám zaručuje vyřešení zadaného úkolu. Lze použít několik postupů, ale vybíráme ten nejefektivnější a nejkratší.

- **Determinovanost** znamená, že každý krok musí být přesně a jednoznačně určen. Vždy musí být zcela jasné, co bude následovat.
- **Obecnost** umožňuje uplatnit postup při řešení více problémů na stejném principu, není tak vytvořen pouze pro jednotlivý případ. Je tedy univerzální. Algoritmus na určování vedlejších větných členů tak lze použít na jakoukoli správně formulovanou větu.
- **Rezultativnost** je vlastnost postupu, kdy máme jistotu, že po správném splnění všech kroků dosáhneme cíle či řešení problému.
- **Konečnost** říká, že postup po svém provedení skončí. Počet těchto kroků závisí na vstupních datech a strukturovanosti algoritmu. Pro určitý vstup může být výsledku dosaženo již po několika málo krocích, zatímco pro jiný vstup se provede mnohem větší počet kroků.
- **Správnost**, tato vlastnost nám zaručí, že výsledek podle algoritmu bude správný.⁹⁵

„Výhoda postupu v algoritmu je v tom, že se žák soustřeďuje v každé etapě na jednu vlastnost a postupně poznává všechny podstatné vlastnosti zkoumaného jevu. Někdy se vyslovují obavy, že jednoznačná uspořádanost a přesné vymezení jednoduchých kroků nerozvíjí tvořivost žáků, schopnost dospívat k předpokladům. Na algoritmických postupech je však třeba ocenit a) to, že učí žáka konkrétně uskutečňovat ty myšlenkové postupy, které vedou cílevědomě k poznání jazykového jevu, jeho vlastnosti a v jistých případech i jeho místa v systému třídy, do které patří. To má svou cenu i tehdy, jestliže žák přece jen nedospěl k správnému závěru.“⁹⁶

⁹⁵ BROMOVÁ, J. *Výuka algoritmizace na ZŠ - aktuální stav*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita. Vedoucí práce Jiří Vaniček.

⁹⁶ SVOBODA, K. *Didaktika českého jazyka a slohu: vysokoškolská učebnice*, Praha: SPN, 1977, s. 67.

5. 2 Možnost programovaného učení v českém jazyce

V *Didaktice českého jazyka a slohu* (1977) od Karla Svobody najdeme vyjmenované a popsané zásady vyučování od Jana Ámose Komenského. Patří mezi ně: zásada přiměřenosti, názornosti, uvědomělosti, soustavnosti, trvalosti, aktivity žáka.⁹⁷ Chystaná algoritmizace učiva o slovních druzích snoubí minimálně dvě důležité zásady, tj. názornosti a aktivity žáka. Přičemž právě tyto dvě zásady po prozkoumání učebnic českého jazyka (viz kapitola 3. 2 Slovní druhy v učebnicích) při výkladu o slovních druzích málokdy zaznamenáme.

1. Aktivnost žáka

Algoritmus spadá do programovaného učení, které je popisováno jako plánovitý a psychologický zdůvodněný sled učebních činností a aktivit kontrolovaných a řízených přesně vymezenými podmínkami a prostředky.⁹⁸ Často se jedná o výuku bez zásahu učitele. Žák sám dospěje k správnému řešení, pokud ne, měl by být schopen pomocí jednotlivých kroků odůvodnit svou chybu a opravit ji.

První myšlenky o této učební metodě přinesl americký psycholog Burrhus Frederic Skinner na vědecké konferenci o moderních tendencích ve vývoji psychologie v Pittsburgu v roce 1954. V českém prostředí se však kvůli politické situaci myšlenka ze západního světa neuchytila.⁹⁹

Svoboda také zmiňuje, že nejúčinnějším způsobem, který podněcuje úsilí žáka, je kladení otázek. Učitel má pokládat otázky tak často, i přestože na ně žák nebude schopen odpovědět. Dotazování na určitou skutečnost je základní rys algoritmu.¹⁰⁰

2. Názornost

*„Zásada názornosti je požadavek, aby se vyučování zakládalo na smyslovém vnímání, na pozorování předmětů a dějů, na jejich obrazech a modelech.“*¹⁰¹ V algoritmu má žák přímo před sebou obraz všech vztahů slovních druhů a jednotlivé definice kategorií uvedené do praxe. Jak algoritmem postupuje, tak zároveň sleduje vývoj rozdělení výrazů a jejich jednotlivé odlišnosti. U skladební dvojice a větných členů se tato zásada uplatňuje např. u grafických schémat.

⁹⁷ SVOBODA, K. *Didaktika českého jazyka a slohu: vysokoškolská učebnice*, Praha: SPN, 1977.

⁹⁸ KULIČ, V.: *Teorie programovaného učení*. Praha: SPN, 1977.

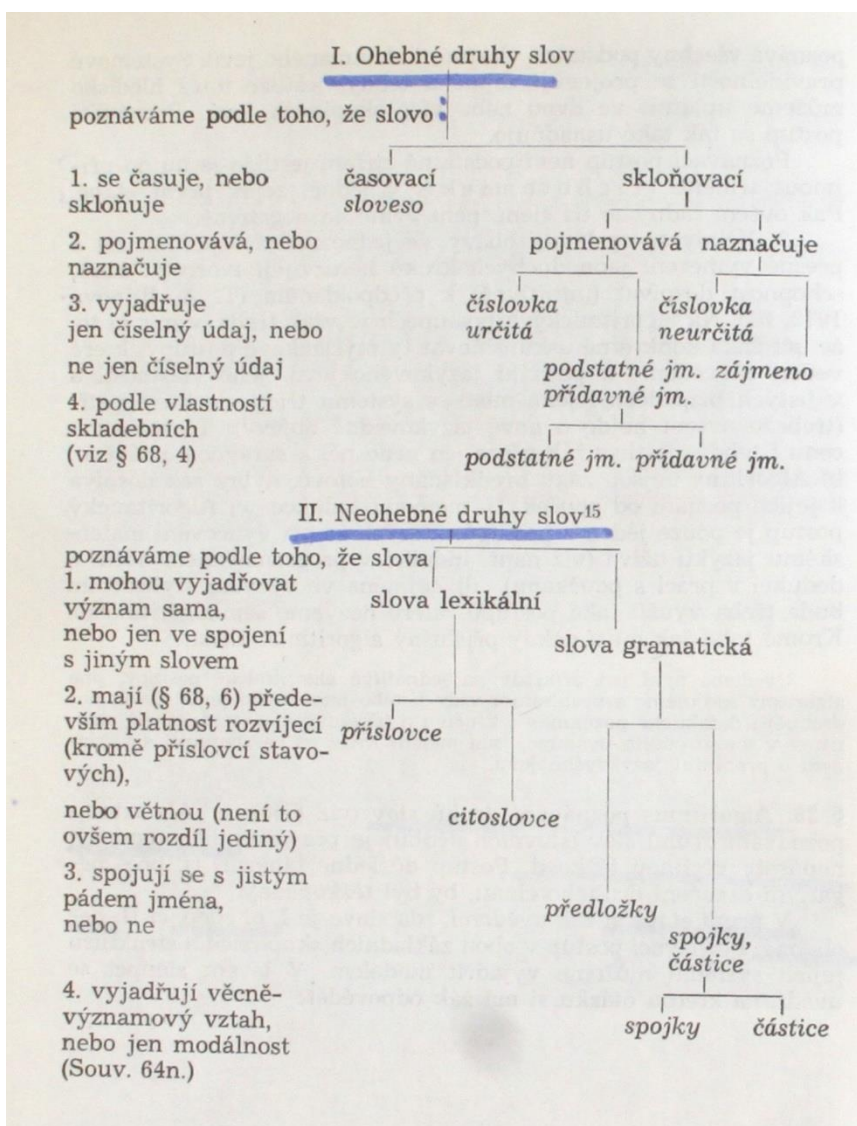
⁹⁹ LIŠKAŘ, Č : *Programované učení*. Praha: SPN, 1979.

¹⁰⁰ SVOBODA, K. *Didaktika českého jazyka a slohu: vysokoškolská učebnice*, Praha: SPN, 1977.

¹⁰¹ SVOBODA, K. *Didaktika českého jazyka a slohu: vysokoškolská učebnice*, Praha: SPN, 1977, s. 21.

5.3 Tvorba algoritmu na určování slovních druhů

Algoritmus můžeme chápat jako didaktickou pomůcku, tj. postup, který nám usnadní proces v zařazení výrazu do kategorie (větné členy, slovní druhy). Základy algoritmizování v českém jazyce položilo hned několik odborníků – v určování slovních druhů to byl Karel Svoboda a Zdena Dvořáková. Algoritmus určování slovních druhů je popsán v *Didaktice českého jazyka a slohu* od zmíněného Karla Svobody z roku 1977 (viz obrázek 4).¹⁰² Přehledně graficky upravený ho nalezneme v *Čeština – řeč a jazyk* od Marie Čechové z roku 2011 (viz obrázek 5).¹⁰³

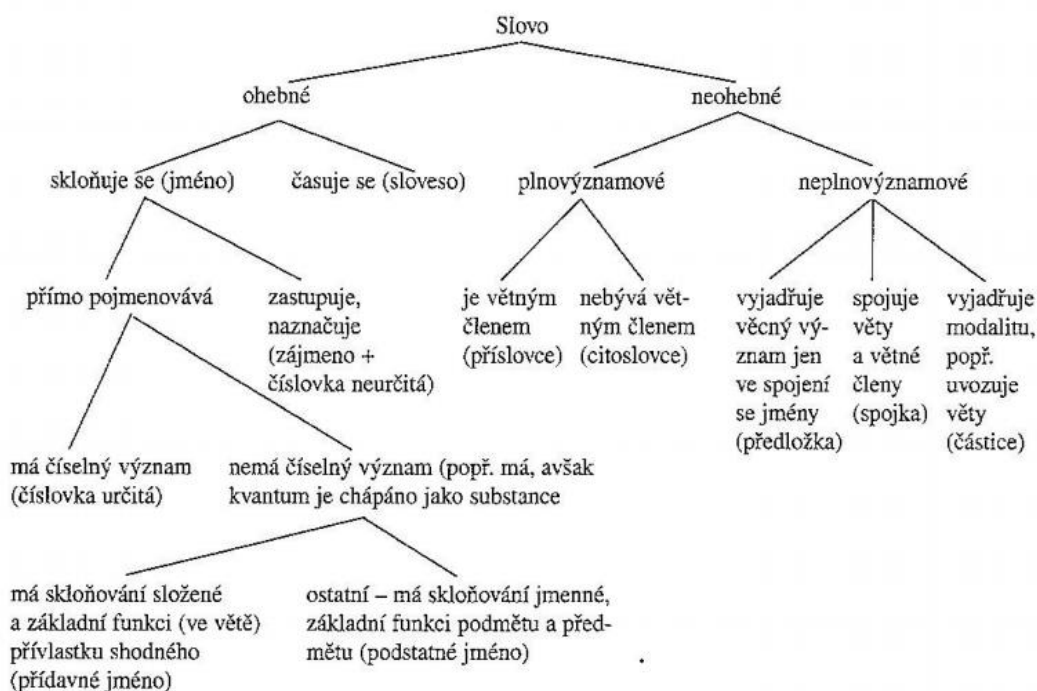


Obrázek 3: Algoritmus určování slovních druhů od Karla Svobody (převzato z¹⁰⁴)

¹⁰² SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu: vysokoškolská učebnice*. Praha: SPN, 1977.

¹⁰³ ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

¹⁰⁴ SVOBODA, Karel. *Didaktika českého jazyka a slohu: vysokoškolská učebnice*, s. 68. Praha: SPN, 1977.



Obrázek 4: Algoritmus určování slovních druhů od Marie Čechové (převzato z¹⁰⁵)

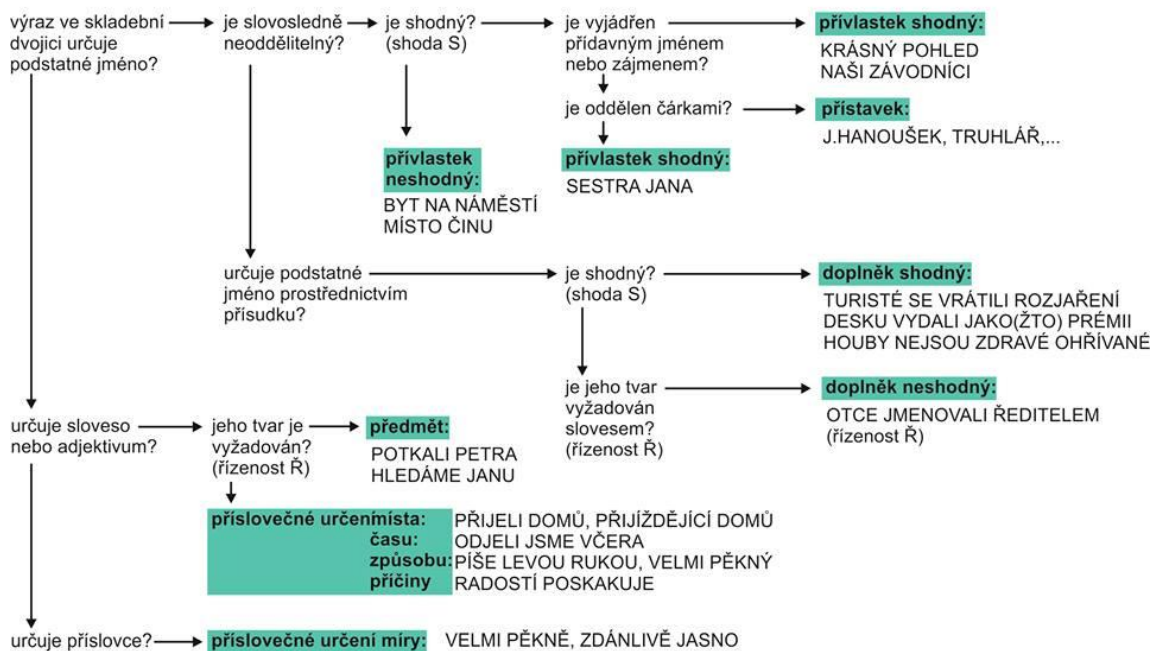
Učivo o větných členech a vedlejších větách zalgořizoval taktéž Karel Svoboda s Jiřím Jelínkem a s Marií Čechovou vytvořil algoritmus k určování mluvnických kategorií, slovesných tříd a vzorů.¹⁰⁶ V učebnicích nakladatelství Jinan se můžeme setkat s algoritmem o vedlejších větných členech (viz obrázek č. 6) vytvořeným Oldřichem Uličným.

Pro tvorbu je vybrána vždy taková látka, která má přesně daná pravidla, jedno konečné řešení a můžeme zjistit vztahy mezi jednotlivými jednotkami. Z toho plyne, že se algoritmizace hodí spíše k analytickým oborům, nežli přírodovědným.

Samotné vytvoření mého algoritmu předcházelo rozsáhlé studium odborné literatury a pouček o slovních druzích. Předpokládala jsem, že bude nutné vytvořit minimálně dvě verze, a to kvůli didaktické transkripci, aby algoritmus mohli využít žáci základních škol. I přestože byl algoritmus o slovních druzích již vytvořen, nebyl nikdy zařazen do učebnic a metodik základních škol, takže se prakticky nedostal k samotným učitelům a žákům, často z důvodu přílišné odbornosti.

¹⁰⁵ ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2011, s. 94. ISBN 978-80-7235-413-9.

¹⁰⁶ ČECHOVÁ, M. a STYBLÍK, V.: *Čeština a její vyučování*. SPN, Praha 1998, ISBN 80-85937-47-6.



Obrázek 5: Algoritmus pro určování rozvíjejících větných členů s typovými příklady (převzato z¹⁰⁷)

5. 4 Skupiny výrazů nezařaditelných do algoritmu

Lingvistika dělí slova tradičně do deseti slovních druhů. V definicích jednotlivých slovních druhů hrají úlohu různé faktory: jakým způsobem se slovo zapojuje do věty (syntaktickofunkční), jaké věcné významy obsahuje (obsahově-sémantické) a jaké mluvnické kategorie u něj lze vysledovat (morfologické).

Např. vymezení rozdílu mezi přídavnými jmény a příslovci je v češtině morfologický, tj. adjektiva jsou ohebná, příslovce nikoli. Rozlišení nalezneme i v přístupu syntaktický funkcí – přídavná jména ve větě (obvykle) rozvíjí podstatná jména, zatímco příslovce obvykle rozvíjejí slovesa nebo přídavná jména. Často se však charakteristiky jednotlivých skupin překrývají.

V následující podkapitole budou zmíněny některé výrazy, které narušují obecnou platnost algoritmu pro určování slovních druhů. Zpravidla to bývá kvůli jinému zařazení do ohebné či neohebné skupiny slov než je typické pro daný slovní druh. Žádný z již vytvořených algoritmů však tyto výjimky nezmiňuje a slova zařazují do kategorií kopírující učebnice českého jazyka na základních školách.

¹⁰⁷ ULIČNÝ, O.: *Český jazyk 7. ročník*. Úvaly: Jinan, 1998.

1. Číslovky

Číslovky jsou všeobecně zařazeny k ohebným slovním druhům. Ale jak již bylo zmíněno (viz kapitola 1. 1 Historie slovních druhů), číslovky se jako samostatný slovní druh vyčlenily později a velmi často se připojovaly například k přídavným jménům. Tato tradice v některých jazycích přetrvává (př. anglický jazyk).

Slova jako *pětiletý, stověžatá, šestiměsíční, třicetikilový* nebo *dvacetiprocentní* patří mezi přídavná jména. Konkrétně se jedná o přídavná jména složená, která vznikají spojením dvou již existujících složek (sto + věžatá). Všechna tato slova vznikla prvotně jako číslovky, ale se spojením s jiným slovním druhem opouští tuto kategorii.

Další skupinou číslovek, které nelze přímo zařadit do algoritmu, jsou číslovky násobné, které nemají vlastnost flexe. „Číslovky jsou jedním ze dvou *nástavbových slovních druhů*. Jejich *sémantickým základem je kvantovost, vyjadřování množství*. [...] *Sémantická báze obecné kvantovosti může být formována i jiným slovním druhem. Takové jsou zejména četné výrazy neurčitého množství, např. kvantitativní adverbia trochu, moc, hodně, adjektiva předposlední, poslední, apod. Proč jsou ale výrazy typu trochu, moc, hodně chápány jako adverbia, když stejně jako číslovky vyjadřují kvantitu? Jde sice o lexikální jednotky neohebné, tuto vlastnost ale mají např. i některé číslovky řadové (pětkrát apod.)*.“¹⁰⁸

2. Zájmena, přídavná jména a podstatná jména přejatá

Stejně jako u číslovek se v některých ohebných slovních druzích objevují taktéž neohebné výrazy. Jedná se konkrétně o zájmena *jeho* a *jejich* a přejatá podstatná (*šapitó, filé, pyré*) a přídavná jména (*lila*).

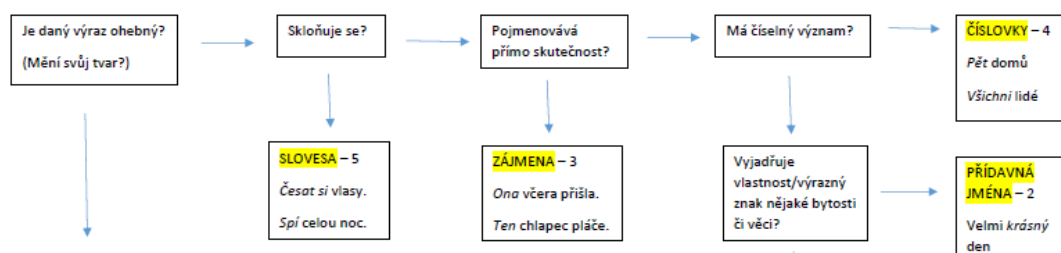
3. Příslovce, spojky

Poslední zmíněnou skupinou jsou slova, která spadají do neohebného slovního druhu, ale mají schopnost skloňování či stupňování. Výjimkou je stupňování některých příslovcí a osobní tvary spojek *abych, aby, abychom, abys*.

¹⁰⁸ VESELÝ V. *Kategorie kvantity a její vyjadřování v jazyce*. In: *Úvahy o české morfologii*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013, s. 99. ISBN 978-80-244-3633-3.

5.5 Demo verze

Při tvorbě první verze algoritmu (viz příloha č. 4) jsem vycházela z jednotlivých charakteristik slovních druhů a původního algoritmu od Karla Svobody z roku 1977. Při určování výrazu pomocí algoritmu je vždy nutné, aby byl v nominativu či infinitivu. Hlavní rozdělení bylo na základě flexe, tedy zda je slovo ohebné nebo neohebné. Pokud podléhá flexi, následující krok rozlišoval, zda se skloňuje, nebo časuje. Což nám vyčlení verba.

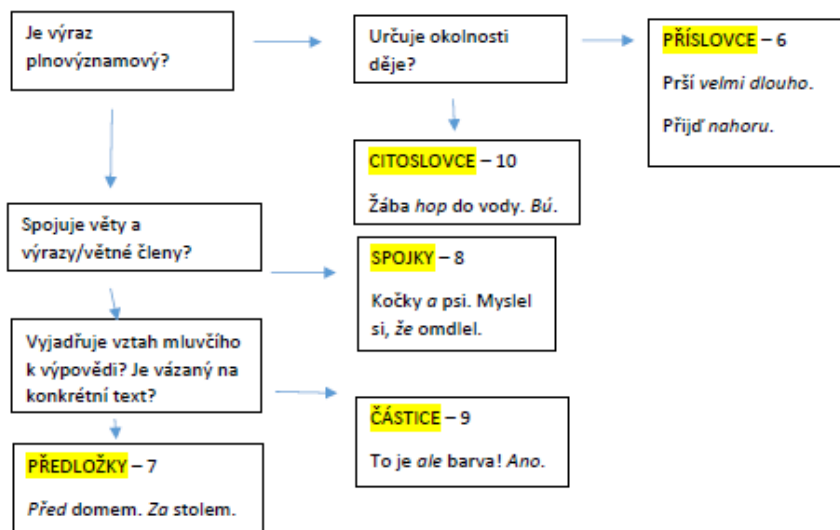


Obrázek 6: Algoritmus na určování slovních druhů – ohebné

Po definici verb nám zbyly u ohebných slovních druhů pouze ty výrazy, které se skloňují. Základním znakem zájmen ve většině odborných publikací je zastupující vlastnost skutečnosti, znakem číslovek je číselné vyjádření a rozlišení podstatných a přídavných jmen následovalo pomocí znakovosti. Přičemž ke každému slovnímu druhu byly připojeny typové příklady.

S neohebnými slovními druhy byl postup podobný, potíže nastala, když jednotlivé druhy pojímají odborné příručky jinak. Za hlavní rozlišující prvek jsem zvolila plnovýznamovost. To opět rozdělí slovní druhy do menších skupin. Poté následovaly kroky na základě definic konkrétních druhů. Příslovce určují okolnosti děje, pokud výraz tuto vlastnost nemá a je plnovýznamové, zbývá pouze možnost citoslovcí.

U neplnovýznamových slov bylo taktéž rozhodování založeno na vlastnostech konkrétního slovního druhu. Spojky spojují výrazy či větné členy. Největší problém představovaly částice, u kterých jsem zvolila definici z Mluvnice češtiny 2. I u neohebných slovních druhů byly vždy uvedeny typové příklady. Demo verzi jsem zvolila bez latinského názvosloví pro lepší přechod k didaktické transkripci.



Obrázek 7: Algoritmus na určování slovních druhů – neohebné

5. 5. 1 Testování demo verze

Po dokončení demo verze jsem algoritmus předložila náhodně vybraným 27 studentům českého jazyka a literatury napříč Českou republikou; z Karlovy univerzity v Praze, z Technické univerzity v Liberci, z Univerzity Hradec Králové a z Masarykovy univerzity v Brně. Všichni studenti byli oborově zaměřeni na učitelství, takže mohli posoudit nejen odbornost, ale i vhodnost pro žáky základních škol.

Každému respondentovi jsem předložila algoritmus, vysvětlila cíl své práce a metodiku k algoritmu. Následoval krátký test (viz příloha č. 2) a dotazník (viz příloha č. 3). Tento krok byl jeden z nejdůležitějších při tvorbě algoritmu. Při zpětné vazbě jsem zjistila řadu nedostatků, kterých jsem si nevšimla, ale i několik podnětných informací.

5. 5. 2 Test

Veškeré určení slovních druhů, dle mé hypotézy, bylo správné vzhledem k oboru, který respondenti studují. V testu jsem se snažila vyvarovat výrazům, které nejsou bez kontextu jednoznačné (morfologická homonyma), např. sloveso nebo zájmeno JE. Tento problém by však měl vyřešit krok před algoritmem, a to určovat slova vždy v 1. pádu u slovních druhů podléhajících flexi a v infinitivu u sloves. Také jsem vybrala taková slova, která pokryla veškerou škálu slovních druhů.

První nesoulad byl u zájmena MŮJ, kdy by řada respondentů určila výraz jako pojmenování přímé skutečnosti (13 z 27). Jeden z respondentů určil jako problém číslovku MNOHO, podle něho nemá přímý číselný výraz. Z těchto postřehů vyplývá,

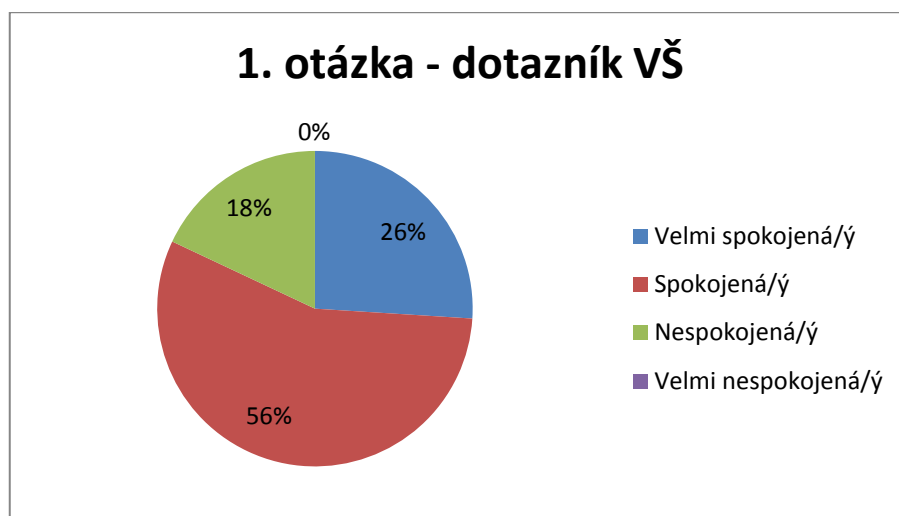
že při další verzi algoritmu musím zpřesnit a ujasnit otázky při rozhodování. Dalším podnětem pro následující tvorbu jsou vlastnosti ve tvaru podstatných jmen – krása, ošklivost, zloba. V těchto případech je algoritmus nepoužitelný a musí se přetvořit.

U první verze algoritmu jsem se řídila převážně odbornými poučkami, při tvorbě druhého algoritmu budu vycházet spíše z učebnic českého jazyka, konkrétně od nakladatelství Jinan.

5. 5. 3 Dotazník

Po analýze vyplněných dotazníků jsem zjistila, že 26 % respondentů je s algoritmem velmi spokojeno, 56 % spokojeno a 18 % nespokojeno. Nikdo nezvolil možnost velmi nespokojená/ý, přestože byl dotazník anonymní. Výsledky dotazníku mi potvrdily i další poznámky a odpovědi respondentů. Tuto didaktickou pomůcku považují za užitečnou všichni dotazovaní. Jsou si vědomi potřeby názorné a praktické výuky v hodinách českého jazyka.

Tabulka 4: 1. otázka - dotazník VŠ



Třetí otázka souvisela se srozumitelností otázek v algoritmu. Předpokládala jsem, že pro studenty zabývající se českým jazykem budou otázky jasné, a to se mi potvrdilo – 25 z 27 respondentů napsalo, že otázkám zcela rozumí. Problém však byl s pochopením u žáků základních škol. Nad touto skutečností se pozastavila více než polovina dotazovaných. Často připsali domněnku, že formulované otázky budou pro žáky příliš složité a nad rámec jejich učiva. Konkrétně u otázek:

1. Pojmenovává přímou skutečnost?
2. Vyjadřuje vlastnost/výrazný znak nějaké bytosti či věci?
3. Vyjadřuje vztah mluvčího k výpovědi? Je vázaný na konkrétní text?
4. Je výraz plnovýznamový?

Stejně návrhy byly popsány i u 4. otázky. Ta zjišťovala, jaké změny by respondenti udělali. Zmíněná byla nejen grafická forma nebo formulace otázek, ale i typové příklady. Například přidat přivlastňovací přídavné jméno a zájmeno, podstatné jméno označující vlastnost či nevlastní předložku.

Většina dotazovaných uvedla jako využití možnost alternativy k nynější výuce o slovních druzích. Žákům lze ukázat vztahy mezi jednotlivými slovními druhy a jejich vlastnosti. Kladně hodnotili jasnost a přehlednost. Několik dotazovaných by přivítalo mít algoritmus jako učitel při výuce v metodické příručce nebo učebnici. Dle dotazníku by všichni respondenti algoritmus využili alespoň při tvorbě domácích příprav na hodinu českého jazyka. S algoritmem se nikdo z dotazovaných nikdy ve výuce českého jazyka nesetkal.

Závěrem k testování demo verze – při následující finální tvorbě algoritmu musím zohlednit větší jasnost a přesnost výroků, upravit grafickou stránku a připojit více příkladů. Dále přetvořit definici podstatných a přídavných jmen kvůli všeobecné platnosti algoritmu, definici zájmen kvůli srozumitelnosti a zvolit jinou vlastnost částic. Podle mého by bylo také vhodné zvolit jiné kritérium dělení než plnovýznamovost u neohebných slovních druhů. A zakomponovat možnost neohebných číslovek.

6. Algoritmus na určování slovních druhů pro základní školu

6. 1 Testování slovních druhů na ZŠ

Po konečných úpravách algoritmu na základě dotazníků studentů VŠ jsem začala algoritmus testovat na samotných žácích základních škol. Do projektu se zapojilo celkem 21 škol napříč Českou republikou. Algoritmus jsem testovala vždy v 7. ročníku ZŠ. Tyto třídy jsem vybrala z toho důvodu, že žáci už mají povědomí o slovních druzích, zvyšuje se jim slovní zásoba a rozvíjí abstraktní myšlení. Z celkových 350 respondentů, tj. 15 tříd, jsem zanalyzovala 324 testů. Nižší počet byl z důvodu nepřítomnosti žáka na některém kroku výzkumu.

6. 1. 1 Vstupní test

Samotnému testování algoritmu předcházela vstupní test. Žáci byli krátce informováni o písemné práci, následovalo shrnutí učiva o slovních druzích a samotný test. Tento krok jsem nechala na češtináři dané třídy. Opakování vedli stejně, jako kdyby šlo o běžnou hodinu a test.

I přestože by žáci 7. ročníku měli být plně vybaveni znalostmi o slovních druzích, dopadl test pod všechna má očekávání a hypotézy. Z 324 testů nebyl jediný, který by byl bez chyby. V testu byly použity tyto věty:

1. **Zdravý** nemocnému nevěří.
2. Je to **zdravý** člověk.
3. Bylo krásné letní **ráno**.
4. **Ráno** jsem se byla projít.
5. Já jsem **tu** knihu nečetla!
6. **Vedle** nás je hezká zahrada.
7. **Když** bude hezky, půjdeme ven.
8. Půjdeme **okolo** rybníku.
9. Hádali se o **kolo**.
10. **Ach**, to je ale hezký pejsek!

V zadání byl vždy kontext, aby si respondenti nemohli jednotlivé slovní druhy zaměnit a výrazy byly tučně zvýrazněny. K určení slovních druhů žáci používali číselné označení 1 – 10. Počet chyb v procentech příkládám v tabulce:

Tabulka 5: Chyby ve vstupním testu ZŠ

Věta	Výraz – slovní druh	Správně	Nesprávně
1.	Zdravý – podstatné jméno	217 (67%)	107 (33%)
2.	Zdravý – přídavné jméno	305 (94%)	19 (6%)
3.	Ráno – podstatné jméno	233 (72%)	91 (28%)
4.	Ráno – příslovce	126 (39%)	198 (61%)
5.	Tu – zájmeno	162 (50%)	162 (50%)
6.	Vedle – předložka	181 (56%)	143 (44%)
7.	Když – spojka	55 (17%)	269 (83%)
8.	Okolo – předložka	10 (3%)	314 (97%)
9.	Kolo – podstatné jméno	288 (89%)	36 (11%)
10.	Ach - citoslovce	253 (78%)	71 (22%)

Po analýze vstupního testu vyšlo najevo, že žákům činí největší obtíže určit správně příslovce, předložky a spojky, tj. předpokládané neohebné slovní druhy. Často žáci nevěděli, jak se na daný výraz zeptat nebo co ve větě představuje. Mají naučené definice u jednotlivých výrazů, ale pokud se objeví v jiném kontextu, nejsou schopni přetvořit své poznatky.

U podstatného a přídavného jména ZDRAVÝ docházelo pouze k jednomu typu chyby, a to k záměně těchto dvou slovních druhů. Jak v prvním, tak v druhém příkladě. Stejná chyba se objevuje i u výrazu RÁNO, kdy v jedné větě představuje podstatné jméno a v druhé větě příslovce.

Zájmeno TU žáci často neurčili (tento jev počítám mezi chyby), nebo si tipli nějaký neohebný slovní druh – příslovce, částice nebo spojku. I přestože předložka VEDLE a OKOLO mají podobný význam, výraz OKOLO nebyl takřka nikdo schopný určit. Objevovalo se určení přídavného jména, podstatného jména, nebo opět tipování neohebného slovního druhu či úplné vynechání odpovědi.

Nakonec měli žáci určit slovo ACH, zde byla většina odpovědí správných. Všechny špatné odpovědi byly stejné – určení výrazu jako částice. U této chyby předpokládám zaměnění číselného označení slovních druhů 9 a 10.

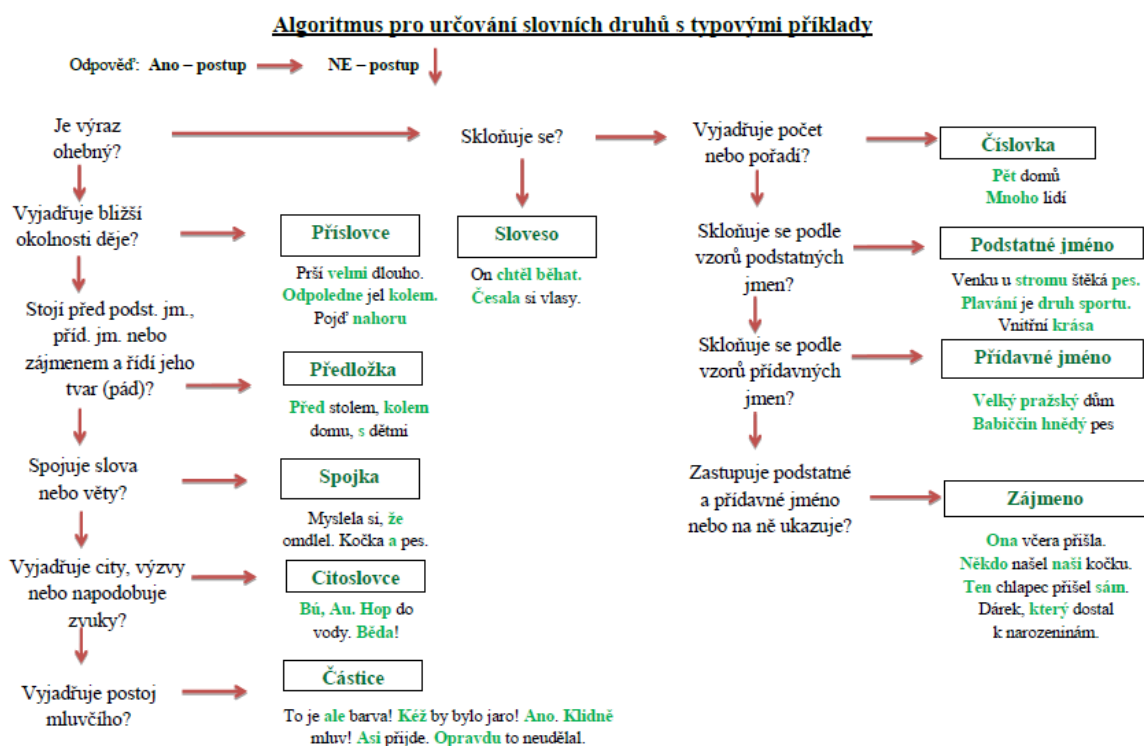
Výsledky vstupního testu mi potvrdily některé hypotézy. Žáci na druhém stupni ZŠ se neumí orientovat v problematice slovních druhů, i přestože by to měla být pouze látka k opakování a k rozšíření. Nechápu vztahy mezi jednotlivými slovy a význam výrazu ve větě. Často mají naučené poučky z učebnic, ale teorii neumí uplatnit v praxi. Například umí vyjmenovat většinu spojek, ale pokud se výraz objeví ve větě jako jiný slovní druh, často ho určí špatně, nebo raději vůbec. Dále se mi potvrdily výsledky

z dotazníků učitelů. Žáci mají velmi omezenou slovní zásobu a slovní druhy nepatří mezi atraktivní témata k výuce.

Cílem algoritmu tedy je, na základě výsledků vstupního testu, pomoci žákům pochopit význam jednotlivých slovních druhů ve větě a jejich vztahy. Dále je cílem ukázat, že k určení je potřeba znát nejen odborné poučky, ale i kontext, ve kterém se dané slovo vyskytuje. V neposlední řadě je cílem ukázat učitelům potřebu praktičností ve výuce.

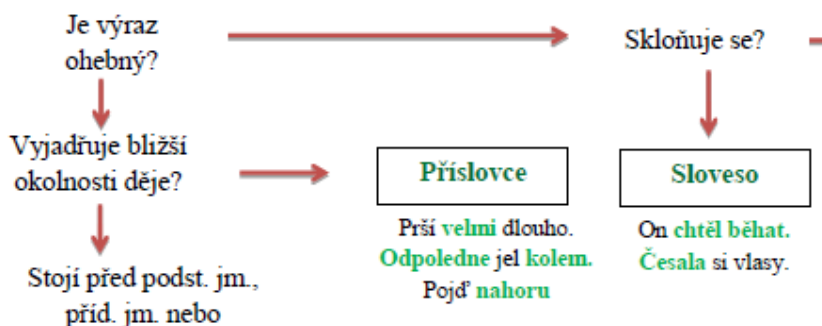
6. 2 Algoritmu určování slovních druhů ZŠ

Při tvorbě druhého algoritmu (viz příloha č. 6 a obrázek 9) určeného pro žáky základních škol jsem se řídila převážně učebnicí nakladatelství Jinan. Plnovýznamovost u neohebných slovních druhů, která se objevila u prvního algoritmu, ale i u algoritmu Karla Svobody či Marie Čechové, jsem vyměnila za jednotlivé definice slovních druhů. Žáci se s otázkou naučí zároveň i vlastnosti daného slovního druhu.



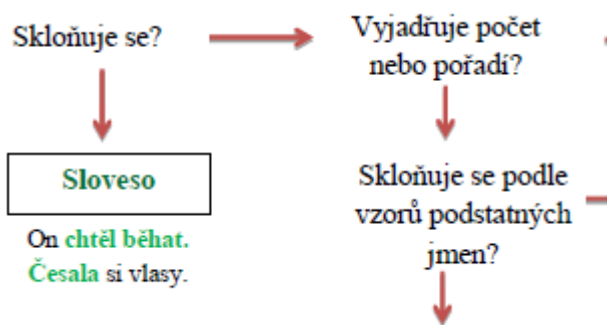
Obrázek 8: Algoritmus pro určování slovních druhů s typovými příklady

Opět předpokládám určování výrazů v 1. pádu či infinitivu. První krok jsem zachovala, tj. rozdělení slovních druhů na OHEBNÉ a NEOHEBNÉ. Pokud žák odpoví ANO, směřuje jeho cesta doprava.



Obrázek 9: Slovní druhy - ohebné, neohebné

Následuje rozlišení skloňování a časování. Když žák narazí na sloveso, které se časuje, musí odpovědět NE a postupuje směrem dolů. Avšak u sklonných výrazů pokračuje opět doprava.



Obrázek 10: Slovní druhy - časování, skloňování

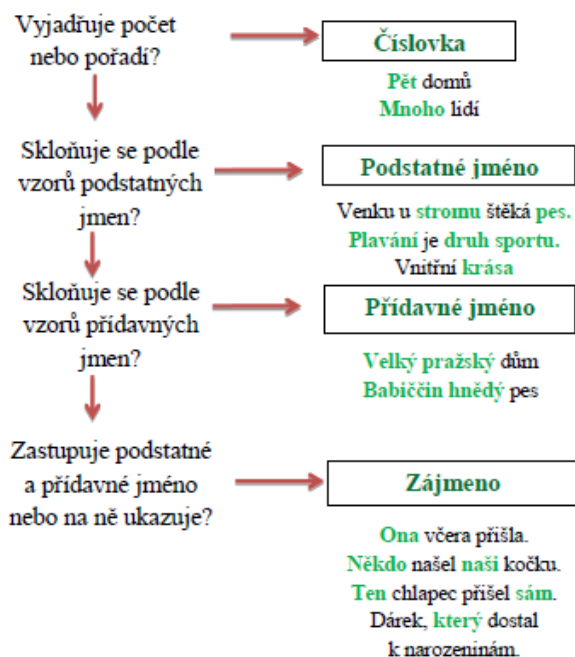
K určení jednotlivých ohebných slovních druhů jsem využila jejich vlastnosti. Většina otázek kopíruje poučky z jednotlivých učebnic, což vede k tomu, že se žáci neučí nic nového, pouze opakují a fixují si jednotlivé vztahy a vlastnosti.

U číslovek je základní jejich vlastnost vyjadřovat počet či pořadí. Problém však nastává u číslovek, které nejsou sklonné (např. pětkrát, mnohokrát). Stejně věci si všimá MČ i *Úvahy o české morfologii*, avšak veškeré algoritmu utvořené k určování slovních druhů s číslovkami manipuluje pouze jako s kategorií sklonnou, tj. ohebnou. U typových příkladů je zástupce určitých i neurčitých číslovek.

Rozlišení podstatných a přídavných jmen se dosáhne pomocí jejich vzorů, tj. u podstatných jmen pán, hrad, žena, město, aj. u přídavných jmen mladý, jarní,

matčin a otcův. Opět jsem volila takové typové příklady, aby zastoupily všechny druhy přídavných jmen (tvrdé, měkké, přivlastňovací) či veškeré substance, které vyjadřují podstatná jména (osoba, zvíře, věc, rostlina, stav, děj).

Jelikož jako poslední zbylo zájmeno, byla možnost nechat ho bez otázky, vyčlenilo by se samo zápornou odpovědí. Avšak pro žáky je důležité, aby poznali, k čemu zájmeno slouží – zastupuje podstatné a přídavné jméno, nebo na ně ukazuje.



Obrázek 11: Sklonné slovní druhy

Vraťme se zpět k první otázce – Je výraz ohebný? Tentokrát odpovíme NE a směřujeme dolů. Nyní budeme rozlišovat jednotlivé neohebné slovní druhy. Plnovýznamovost jsem vyměnila za jednotlivé vlastnosti druhů a vytvořila otázky. U každé kategorie jsou uvedeny typové příklady. Některé příklady musely být použity ve větách z důvodu potřeby kontextu.

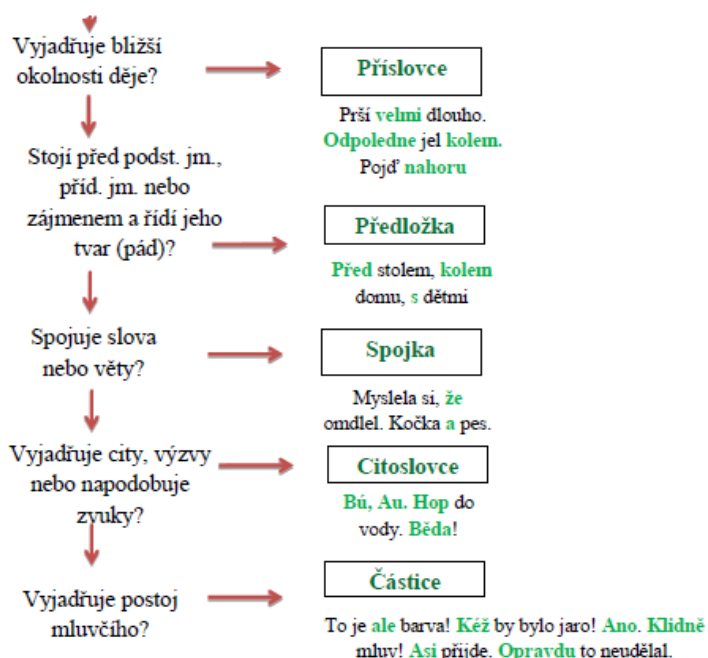
U příslovcí byla nejčastěji objevující se definice taková, že vyjadřují bližší okolnosti děje. Mezi příklady jsem přidala i příslovečné spřežky. Pokud výraz tuto podmínku nesplňuje, musí opět žák směřem dolů.

Následující skupinou slov jsou předložky, ty zpravidla stojí před jmény. Také jsem přidala potřebu řídit tvar jmen, tj. pád. Tato vlastnost by měla žákům pomoci uvědomit si zásadní rozdíl mezi předložkami a spojkami, které jsou další v pořadí.

Ke spojkám by bylo vhodné přiřadit více příkladů, aby byly zastoupeny jak spojky souřadící, tak i podřadící ve všech poměrech. Z důvodu nedostatku místa byly použity příklady u spojení dvou slov a dvou vět.

Vyjádření citu, výzvy či napodobení zvuku mají za úkol citoslovce. Zde bylo důležité použít příklad se samohláskou U z důvodu pravopisu, protože se u citoslovcí vždy píše s čárkou.

Opět, stejně jako u zájmen, by se poslední slovní druh vyčlenil sám zápornou odpovědí. Což je jedna z definic částic, a to, že se na ně nelze zeptat. Já jsem však využila další jejich vlastnost, a to vyjádření postoje mluvčího. Zde byla k ujasnění uvedena řada příkladů. Vybrána byla slova, která se vyskytují i jako jiný slovní druh.



Obrázek 12: Neohebné slovní druhy

U názvů slovních druhů není uvedeno jejich pořadí z důvodu proměnlivosti čísel u citoslovcí a částic. Algoritmus by měl být tedy uplatnitelný ke kterékoli učebnici českého jazyka.

6. 2. 1 Testování algoritmu na ZŠ

Bezprostředně po vstupním testu následovalo vysvětlení algoritmu žákům 7. ročníku na vybraných základních školách. S postupným vysvětlením jednotlivých kroků zároveň probíhalo i opakování učiva, což je obrovské pozitivum algoritmu. Nebyla tedy potřeba znovu opakovat jednotlivé slovní druhy, pouze projít otázky.

Následovalo zadání deseti vět (viz příloha č. 7), stejně jako u vstupního testu. Použila jsem takové výrazy, aby byly zastoupeny všechny slovní druhy. Žáci mohli druh určit číslovkou, předem jsem však zdůraznila nejběžnější označení částic – 9 a citoslovcí – 10, nebo slovem. Jednotlivá slova byla tučně označena. Použity byly tyto věty:

1. U stolu **tiše** seděla modrooká dívka.
2. **Au!** To opravdu bolelo.
3. Můj dědeček byl **hajný**.
4. **Bez** tebe nikam nejdu!
5. Petr mi **slíbil** dárek.
6. Všichni byli moc **hodní**.
7. To se **mi** moc líbí.
8. Doufám, **že** je vše v pořádku.
9. **Jestlipak** si to přečetl?
10. Jiří z Poděbrad byl král **dvojího** lidu.

Oproti předešlému testu trvalo určování slovních druhů déle, avšak vyplněny byly všechny odpovědi. V předchozím zkoušení, když žáci nevěděli nebo si nebyli jisti odpovědí, tak řádek vynechali. Nyní se snažili dojít ke konkrétnímu druhu na úkor času. Opět jsem zanalyzovala 324 odpovědí a správné a nesprávné odpovědi uvádím v následující tabulce.

Tabulka 6: Chyby v testování algoritmu na ZŠ

Věta	Výraz – slovní druh	Správně	Nesprávně
1.	Tiše – příslovce	305 (94%)	19 (6%)
2.	Au – citoslovce	324 (100%)	0 (0%)
3.	Hajný – podstatné jméno	296 (91%)	28 (9%)
4.	Bez – předložka	279 (86%)	45 (14%)
5.	Slíbil – sloveso	324 (100%)	0 (0%)
6.	Hodní – přídavné jméno	302 (93%)	22 (7%)
7.	Mi – zájmeno	299 (92%)	25 (8%)
8.	Že – spojka	286 (88%)	314 (12%)
9.	Jestlipak – částice	246 (76%)	78 (24%)
10.	Dvojího – číslovka	324 (100%)	0 (0%)

Test dopadl nad očekávání dobře. Více než 46 % žáků mělo test zcela správně, tohoto výsledku předtím žádný respondent nedosáhl.

Příslovce TIŠE určilo dobře 94 %, pouze několik dětí označilo výraz jako přídavné jméno. Po následné reflexi žáci odůvodnili svou chybu z důvodu podobnosti se slovem TICHÝ. Druhou větu určili všichni správně, citoslovce AU nedělalo nikomu problém. K určení výrazu jim napomohl vykřičník na konci věty.

Následovalo určení podstatného jména HAJNÝ, které bylo úmyslně použito ve jmenném přísudku se sponou. U tohoto slova byl největší problém s větným významem, řada žáků nevěděla, co slovo znamená. Další potíž byla podobnost s přídavným jménem, stejně jako u první věty. Což byl jediný druh chyby.

Se zaměněním podstatného a přídavného jména jsem se setkala ještě jednou, a to u 6. příkladu. Přídavné jméno HODNÍ většina určila správně, někteří si však při určování ukázali zájmemem TI hodní a určili výraz jako podstatné jméno. Sloveso SLÍBIL a číslovku DVOJÍHO poznalo všech 324 žáků správně, což je oproti předešlému testu ohromný pokrok. Otázkou zůstává, zda by pak správně učili druh číslovky. Stejný problém by byl u zájmena MI, s určením slovního druhu velká obtíž nebyla. Jelikož je předkrokem algoritmu přednesení výrazu do 1. pádu, zjišťovala jsem i znalost druhu zájmena. Tuto znalost postrádala více než polovina dotazovaných.

U předložky a spojky jsem předpokládala možné zaměnění, stejně jako u vstupního testu. Díky zdůraznění otázky na řízení pádu bylo chyb o poznání méně.

Největším problémem zůstávají dle hypotézy nadále částice. K rozlišení tohoto slovního druhu je nutná rozsáhlá slovní zásoba a jazyková schopnost. Když jsem po určení větu přečetla nahlas s důrazem na dané slovo JESTLIPAK a otazníkem na konci věty, žáci už s odpovědí problém neměli a zařadili slovo správně mezi částice. Jelikož se s částicemi setkáváme převážně v mluveném projevu, bylo by vhodné zahrnout tuto skutečnost do výuky.

6.3 Výhody a nevýhody algoritmu

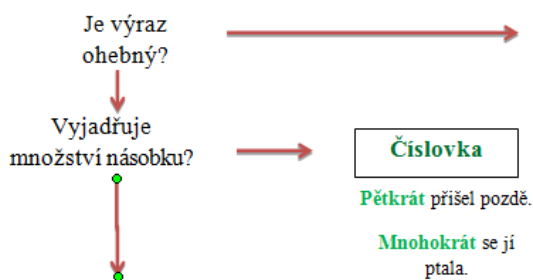
Po analýze testu algoritmu jsem si potvrdila několik hypotéz. Žáci mají velký problém uplatnit poučky z učebnic do praxe a sami vytvořit otázky, ať už na slovní druhy či větné členy. Po vysvětlení a pomoci vytvořit tyto kroky děti nemají takový problém zařadit správně výraz do kategorie.

Další hypotéza byla zaměřena na potřebu praktičnosti ve výuce českého jazyka. Žáci si kroky a otázky z algoritmu postupně zapamatovali a proces se zrychlil. Brzy už didaktická pomůcka nebyla potřeba. Byl by to tedy vhodný postup do 6. či 7. ročníku, kde se poznatky o slovních druzích rozšiřují a postupně napříč druhým stupněm již naučené slovní druhy pouze opakovat.

Výhody algoritmu jsou skryty právě v jeho přehlednosti, názornosti a samostatnosti. Místo tabulky pojmů a pouček nabádá k postupu. Žák se nemusí učit zvlášť definice a určování. Dítě, které například na delší dobu onemocní, může látku velice rychle a samo s pomocí algoritmu dohnat.

Dle mého názoru je tedy zřejmé, že při dostatečném vysvětlení a probírání slovních druhů praktičtějším způsobem už od počátku, je algoritmus účinnější než běžná výuka. Naučit se definice kategorií totiž zvládnou i žáci, kteří si určováním nejsou plně jisti a často svou odpověď tipují.

Algoritmus má samozřejmě i řadu záporných vlastností, např. cizojazyčné pojmy, které musely být didakticky transformovány, časová náročnost či potlačení kreativity žáků nebo slovního projevu. Také se vyskytují pojmy, které narušují obecnou platnost algoritmu (viz kapitola 5. 4 Skupiny výrazů nezařaditelných do algoritmu), např. již zmíněné násobné číslovky. Pokud bychom chtěli tento druh číslovek vyčlenit, musel by se algoritmus částečně pozměnit (viz obrázek 14). Jestliže zachováme původní postup, je na učiteli, jak s výjimkami a algoritmem bude pracovat.



Obrázek 13: Neohebné číslovky

6. 4 Využití algoritmu na ZŠ

Po testování algoritmu na 21 základních školách jsem odcházela s velkým úspěchem žáků a vřelým ohlasem učitelů. Několik učitelů přislíbilo používání algoritmu při běžných hodinách českého jazyka a zařazení pomůcky i do nižších ročníků. Sama učím český jazyk v 7. třídě základní školy v Jablonci nad Nisou. Žáci se postupně učí zrychlovat postup a časem už někteří algoritmus nepotřebují. Zjistila jsem, že je to velmi vhodná pomůcka pro žáky se specifickými poruchami učení a zařadila jsem tuto metodickou pomůcku do jejich individuálního vzdělávacího plánu.

Na některé školy jsem se vrátila následující školní rok, kdy už byli testováni žáci v 8. ročníku. Hlavní složkou jejich výuky je skladba a vedlejší věty. Slovní druhy však opakují velmi často a většina si pamatuje takřka celý postup algoritmu. Někteří učitelé, jak slíbili, učí podle algoritmu i nižší ročníky, a tak jsem se mohla setkat s další třídou používající tuto praktickou metodu.

Stále hlavní náplň výuky slovních druhů zůstávají učebnice a jejich definice. Avšak na procvičení a objasnění vztahů už přichází na řadu algoritmus. Nejdříve se žáci musí naučit převádění slov do prvního pádu, což podle učitelek je nyní největší problém.

Závěr

Ve své práci o algoritmizaci učiva slovních druhů jsem dospěla k řadě závěrů. Při zkoumání definic jednotlivých slovních druhů v odborných příručkách jsem si ověřila hypotézu o složitosti vytvoření kategorií jazyka. Každá mluvnice pojímala tyto teorie vlastním způsobem a je na uživateli, jaké závěry z nich bude vyvozovat. Stejnou hypotézu jsem si ověřila i u učebnic českého jazyka, které se nyní používají na druhém stupni základních škol. Nezáleží tedy při výuce pouze na učiteli, jak tuto látku vysvětlí, ale i na politice školy, tj. jaké učebnice se používají. Také jsem při srovnávání učebnic českého jazyka dospěla k názoru, že řada z nich uvádí obecné poučky bez bližšího vysvětlení.

Na začátku práce jsem si stanovila několik cílů:

1. dokázat potřebu novějších a praktičtějších metod ve výuce českého jazyka,
2. zmapovat výuku slovních druhů na druhé stupni základních škol,
3. vytvořit praktičtější metodu výuky slovních druhů, tj. algoritmus,
4. vyzkoušet tuto metodu a popsat její výhody a nevýhody.

Mým cílem bylo dokázat potřebu praktičtějších metod ve výuce českého jazyka. Zvolila jsem si právě algoritmus coby zástupce praktičtější výuky. Již po vstupním testu na základních školách bylo jisté, že učivo o slovních druzích je velmi problematické. Žádný test nebyl správně, žáci často zaměňovali jednotlivé slovní druhy nebo výrazy vůbec neurčili. Také jsem během realizace výzkumu narazila na několik překážek. Učitelé často nechtěli spolupracovat, výzkum považovali za zásah do jejich práce nebo jako kritiku stávající výuky. Po tomto kroku bylo tedy jasné, že je potřeba změn v přístupu výuky o tvarosloví.

Dalším cílem bylo zmapovat výuku slovních druhů na druhém stupni základních škol. Toho jsem dosáhla pomocí rozboru učebnic a ankety učitelů. Vyplynulo z toho několik závěrů. Velice záleží na poznacích žáků z prvního stupně a jejich chování, na používané učebnici a na přístupu učitele. Časová dotace k tomuto tématu je obrovská, opakování a doplnění učiva lze rozložit po celý školní rok.

Následující dva cíle souvisely se samotnou tvorbou algoritmu pro určování slovních druhů s typovými příklady. Prvním krokem bylo prostudovat odborné příručky a vytvořit tak univerzální algoritmus. Velký problém představoval výběr jednotlivých kritérií. Demo verze tak vznikla pouze k vyzkoušení postupu algoritmu a zmapování vhodnosti této metody z pohledu vysokoškolských studentů. Konkrétní algoritmus

pro žáky základních škol jsem tvořila pomocí učebnic nakladatelství Jinan, které se v minulosti osvědčily u algoritmu o vedlejších větných členech. Změnila jsem způsob rozdělení neohebných slovních druhů a využila jednotlivé vlastnosti. Tento algoritmus také prošel řadou úprav, primárně u typových příkladů. Při bližším prostudování slovních druhů můžeme narazit na řadu výjimek. Tyto výrazy byly u algoritmu největším problémem. Zvolila jsem možnost vedlejší úpravy algoritmu u neohebných číslovek, ta však nebyla zahrnuta u testování a záleží na učiteli, jak k těmto slovům bude přistupovat.

Nakonec jsem vlastní algoritmus vyzkoušela na 324 žácích základních škol. Setkal se velkým úspěchem, jak bylo možné sledovat u výsledků testů. Opět jsem si potvrdila potřebu názornosti a praktičnosti ve výuce. Řada respondentů pochopila jednotlivé vlastnosti slovních druhů a algoritmus postupně přestala používat.

Pokud by měly být výsledky 100 % objektivní, bylo by potřeba při vstupním testu předložit žákům tabulku definic z učebnice, protože u algoritmu měli názvy slovních druhů, příklady i otázky přímo před sebou.

Smím-li shrnout výsledky své takřka dvouleté práce – i přestože nesplňuje algoritmus veškeré požadavky všeobecné platnosti, pomohl řadě hůře prospívajícím žáků k lepším výsledkům.

Seznam použitých zdrojů

LITERATURA

1. BROMOVÁ, J. *Výuka algoritmizace na ZŠ - aktuální stav*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita. Vedoucí práce Jiří Vaníček.
2. CUŘÍN, F. a kol. *Dějiny českého jazyka a dialektologie*. Praha: SPN, 1964.
3. CVRČEK, V. a kol. *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.
4. ČECHOVÁ, M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
5. ČECHOVÁ, M. a STYBLÍK, V. *Čeština a její vyučování*. SPN, Praha 1998, ISBN 80-85937-47-6.
6. DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1966-8.
7. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
8. GREPL, M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 8071061344.
9. HAVRÁNEK, B. - JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Vyd. 26., Praha: Fortuna, 1998. ISBN 8071685550.
10. HOŠNOVÁ, E. a BOZDĚCHOVÁ, I. *Český jazyk 6 pro základní školy*. 2. vydání. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7235-585-3
11. HOŠNOVÁ, E. a BOZDĚCHOVÁ, I. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7235-391-0.
12. CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5326-3.
13. KOMÁREK, M. *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012.
14. KOMÁREK, M. *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986.
15. KRAUSOVÁ, Z. a PAŠKOVÁ, M. *Český jazyk 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2006. ISBN 80-7238-421-X.
16. KRAUSOVÁ, Z. a PAŠKOVÁ, M. *Český jazyk 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2007. ISBN 978-80-7238-538-6.
17. KRAUSOVÁ, Z. a TERŠOVÁ, R. *Český jazyk 7: pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2004. ISBN 80-7238-322-1.
18. KRAUSOVÁ, Z. a TERŠOVÁ, R. *Český jazyk pro 6. ročník základní školy*. Plzeň: Fraus, 2003. ISBN 80-7238-250-0.
19. KULIČ, V.: *Teorie programovaného učení*. Praha: SPN, 1977.
20. LIŠKAŘ, Č : *Programované učení*. Praha: SPN, 1979.
21. PANEVOVÁ, J. a kol. *Mluvnice současné češtiny 2*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2497-6.
22. PRŮCHA, J. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, ISBN 978-80-247-3603-7.

23. SKUTIL, M. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011, s. 80 – 88. ISBN 978-80-7367-778-7.
24. STYBLÍK, V. *Český jazyk pro 6. ročník*. SPN, Praha: 1998, ISBN 80-7235-103-6.
25. STYBLÍK, V. *Český jazyk pro 7. ročník*. SPN, Praha: 1998, ISBN 80-7235-126-6.
26. STYBLÍK, V. *Český jazyk pro 8. ročník*. SPN, Praha: 1998, ISBN 80-7235-148-6.
27. STYBLÍK, V. *Český jazyk pro 9. ročník*. SPN, Praha: 1998, ISBN 80-7235-249-0.
28. SVOBODA, K. *Didaktika českého jazyka a slohu: vysokoškolská učebnice*. Praha: SPN, 1977.
29. TOPIL, Z. a BIČÍKOVÁ, V. *Český jazyk s Tobiášem: tvarosloví - přídavná jména, zájmena, číslovky a neohebné slovní druhy*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1994. ISBN 80-85808-25-0.
30. TOPIL, Z. a BIČÍKOVÁ, V. *Český jazyk s Tobiášem: tvarosloví - slovesa*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1994. ISBN 80-85808-24-2.
31. TOPIL, Z. *Tvarosloví: podstatná jména*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1993. Český jazyk s Tobiášem. ISBN 80-85808-10-2.
32. TRÁVNÍČEK, F. *Mluvnice spisovné češtiny II*. Praha: Slovanské nakladatelství, 1951.
33. ULIČNÝ, O. *Český jazyk 6. ročník*. Úvaly: Jinan, 1997.
34. ULIČNÝ, O. *Český jazyk 7. ročník*. Úvaly: Jinan, 1998.
35. ULIČNÝ, O. *Český jazyk 8. ročník*. Úvaly: Jinan, 2000.
36. ULIČNÝ, O. *Český jazyk 9. ročník*. Úvaly: Jinan, 2001.
37. ULIČNÝ, O. *Poznámky k morfologii v moderní mluvnici češtiny*. In: Úvahy o české morfologii, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3633-3.
38. VESELÝ V. *Kategorie kvantity a její vyjadřování v jazyce*. In: Úvahy o české morfologii, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3633-3.
39. VONDRÁČEK M. *Vlastnosti slova a slovní druhy*. In: Úvahy o české morfologii, Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3633-3.
40. WÁGNEROVÁ, R. *Otázky algoritmizované výuky na druhém stupni základní školy*. Liberec, 2016. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Oldřich Uličný.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

1. KARLÍK, P. a KOŘENSKÝ, J.: *Slovní druh*. In: Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Dostupný z: https://www.czechency.org/slovník/SLOVNÍ_DRUH
2. *Komplexní uzly a gramatomy, Sémantické slovní druhy*, Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu – Anotátorská příručka, Marie Mikulová a kol. [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0/doc/manuals/cz/t-layer/html/ch04s02.html>.
3. *Pražský lingvistický kroužek* [online]. Praha: 2018. Dostupné z: <http://cercledeprague.org/index.php>
4. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2013. Dostupné z: http://www.nuv.cz/file/433_1_1/.

5. *Z tézí Pražského lingvistického kroužku k 1. sjezdu slovanských filologů v Praze r. 1929. Naše řeč* [online]. 1968, 51(3), 152-158 [cit. 2018-11-12]. Dostupné z: <http://naserec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5385>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Anketa učitelů

Příloha č. 2 – Zkušební test

Příloha č. 3 – Dotazník ke zkušebnímu testu VŠ

Příloha č. 4 – Zkušební algoritmus VŠ

Příloha č. 5 – Vstupní test slovních druhů ZŠ

Příloha č. 6 – Algoritmus pro určování slovních druhů s typovými příklady

Příloha č. 7 – Test slovních druhů s algoritmem

Příloha č. 8 – Vstupní test konkrétního žáka ZŠ

Příloha č. 9 – Test s algoritmem konkrétního žáka ZŠ

Přílohy

Příloha č. 1 – Anketa učitelů

ANKETA UČITELŮ – SLOVNÍ DRUHY

Věk:

Pohlaví:

Škola:

Doba praxe:

Obory:

Ročník, ve kterém učíte:

1. Jaké učebnice používáte v hodinách českého jazyka?

2. Používáte k výuce slovních druhů i jiné příručky (pracovní sešity, učebnice jiného nakladatelství)? Jestliže ANO, uveďte jaké. ANO – NE

3. Jakým způsobem prezentujete a vysvětlujete látku o slovních druzích?

4. Kdy zařazujete učivo o slovních druzích (během celého školního roku, na začátku)?

5. Jaká je časová dotace na toto téma (vyučovací hodiny)?

3 – 4

5 – 6

7 – 8

9 – 10

10 – více

6. Je to podle vás problémové téma? Jestliže ANO, uveďte proč. ANO – NE

Příloha č. 2 – Zkušební test

ZKUŠEBNÍ TEST – VŠ

Urči slovní druhy

počítač _____

ke _____

můj _____

mnoho _____

ten _____

ouvej _____

mňouká _____

frnk _____

levný _____

tito _____

nad _____

náš _____

kočičí _____

dobrých _____

rodiče _____

budou _____

Každý člověk něco dělá.

Hodinář opravuje porouchané hodinky a hodiny.

Za chvíli se objevilo ještě jedno černé koťátko.

Před pěti minutami byla ta miska plná, teď je už prázdná.

Stalo se to právě tehdy, když se Hanka narodila.

Prý se budou stěhovat.

Příloha č. 3 – dotazník ke zkušebnímu testu VŠ

DOTAZNÍK KE ZKUŠEBNÍMU TESTU VŠ

1. Byl/a jste s algoritmem spokojený/á? (zakroužkujte)

A/ Velmi spokojená/ý

B/ Spokojená/ý

C/ Nespokojená/ý

D/ Velmi nespokojená/ý

2. Co je na algoritmu nejvíce užitečné/neužitečné?

3. Byly otázky v algoritmu srozumitelné? Pokud NE, jaké? ANO - NE

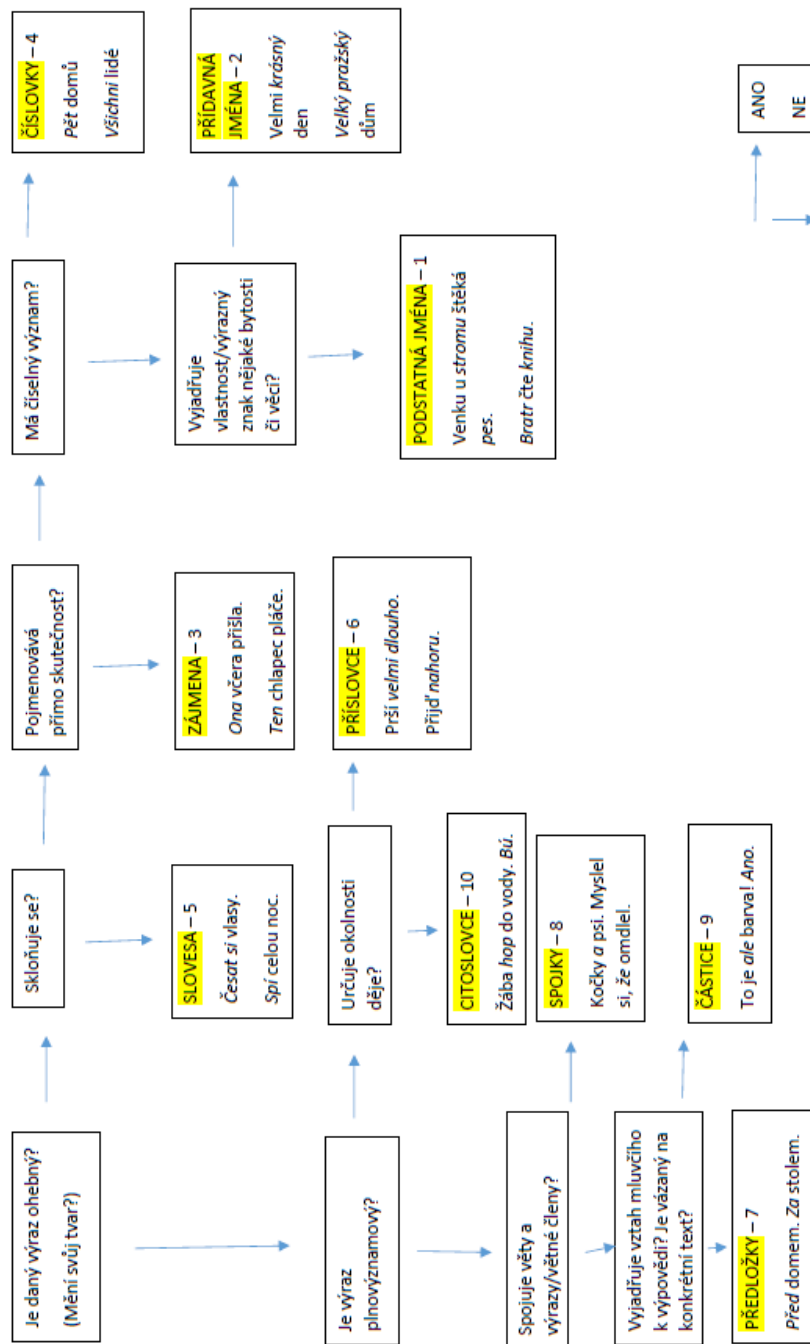
4. Jaké změny jsou u algoritmu důležité?

5. Využil/a byste algoritmus ve výuce českého jazyka? Proč? ANO - NE

6. Setkal/a jste se v českém jazyce s algoritmem? Jakým? ANO - NE

Příloha č. 4 – Zkušební algoritmus VŠ

ZKUŠEBNÍ ALGORITMUS VŠ

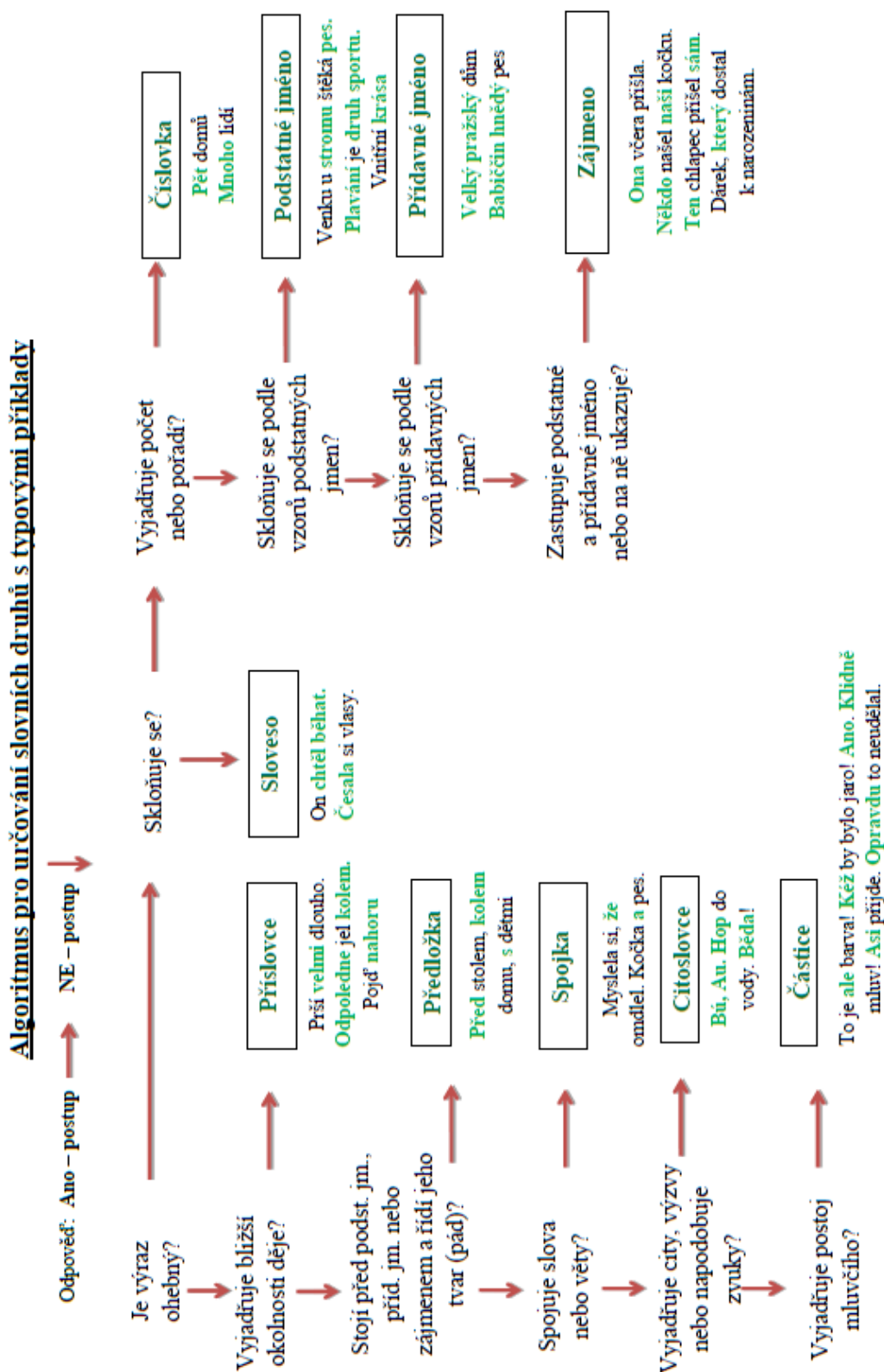


Příloha č. 5 – Vstupní test slovních druhů ZŠ

Určete slovní druhy u zvýrazněných slov. (číslicí)

1. **Zdravý** nemocnému nevěří. ____
2. Je to **zdravý** člověk. ____
3. Bylo krásné letní **ráno**. ____
4. **Ráno** jsem se byla projít. ____
5. Já jsem **tu** knihu nečetla! ____
6. **Vedle** nás je hezká zahrada. ____
7. **Když** bude hezky, půjdeme ven. ____
8. Půjdeme **okolo** rybníku. ____
9. Hádali se o **kolo**. ____
10. **Ach**, to je ale hezký pejsek! ____

Příloha č. 6 – Algoritmus pro určování slovních druhů s typovými příklady



Příloha č. 7 – Test slovních druhů s algoritmem

Určete slovní druhy u zvýrazněných slov. (číslicí nebo slovem)

1. U stolu **tiše** seděla modrooká dívka. _____
2. **Au!** To opravdu bolelo. _____
3. Můj dědeček byl **hajný**. _____
4. **Bez** tebe nikam nejdu! _____
5. Petr mi **slíbil** dárek. _____
6. Všichni byli moc **hodní**. _____
7. To se **mi** moc líbí. _____
8. Doufám, **že** je vše v pořádku. _____
9. **Jestlipak** si to přečetl? _____
10. Jiří z Poděbrad byl král **dvojiho** lidu. _____

Příloha č. 8 – Vstupní test konkrétního žáka ZŠ

Určete slovní druhy u zvýrazněných slov. (číslicí)

1. **Zdravý** nemocnému nevěří. 1 ✓
2. Je to **zdravý** člověk. 2 ✓
3. Bylo krásné letní **ráno**. 1 ✓
4. **Ráno** jsem se byla projít. 6 ✓
5. Já jsem **tu** knihu nečetla! 3 ✓
6. **Vedle** nás je hezká zahrada. 6 ✗
7. **Když** bude hezky, půjdeme ven. 8 ✓
8. Půjdeme **okolo** rybníku. 6 ✗
9. Hádali se o **kolo**. 1 ✓
10. **Ach**, to je ale hezký pejsek! 9 ✗

Příloha č. 9 – Test s algoritmem konkrétního žáka ZŠ

Určete slovní druhy u zvýrazněných slov. (číslicí nebo slovem)

1. U stolu **tiše** seděla modrooká dívka. 6 ✓
2. **Au!** To opravdu bolelo. 10 ✓
3. Můj dědeček byl **hajný**. 1 ✓
4. **Bez** tebe nikam nejdu! 7 ✓
5. Petr mi **slíbil** dárek. 5 ✓
6. Všichni byli moc **hodní**. 2 ✓
7. To se **mi** moc líbí. 3 ✓
8. Doufám, **že** je vše v pořádku. 8 ✓
9. **Jestlipak** si to přečetl? 9 ✓
10. Jiří z Poděbrad byl král **dvojího** lidu. 4 ✓